

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาและเพิ่มมูลค่าสินค้าชุมชน : ภาพปะติดจากเสื่อกก ชุมชนท่าแฉลบ ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาได้ ดังต่อไปนี้

1. เศรษฐกิจสร้างสรรค์
2. การเพิ่มมูลค่าสินค้าชุมชน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน
5. การทอเสื่อกกและผลิตภัณฑ์จากเสื่อจันทบูร
6. ชุมชนท่าแฉลบและวิสาหกิจชุมชนท่าแฉลบ
7. งานประยุกต์ศิลป์
8. กระบวนการออกแบบและพัฒนา
9. ภาพปะติด
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ระบบเศรษฐกิจของโลกได้ปฏิวัติจากการผลิตที่เน้นกิจกรรมในภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในช่วงศตวรรษที่ 17 โดยเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากแรงงานคนและสัตว์เป็นการใช้เครื่องจักรไอน้ำ ต่อมาในศตวรรษที่ 18 และ 19 เกิดเป็นการพัฒนาเครื่องยนต์สันดาปภายในและไฟฟ้า จนเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 หรือยุค Post-Industrial Society ที่เป็นการมาของยุคดิจิทัล อินเทอร์เน็ตและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ การปฏิวัติอุตสาหกรรมแต่ละครั้งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจในทุก ๆ โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจต่อเนื่องกัน โดยเริ่มจากการเปลี่ยนโครงสร้างด้านการผลิตสินค้าและบริการ โครงสร้างด้านการตลาด โครงสร้างเกี่ยวกับการปัจจัยการผลิตและการแจกจ่ายผลผลิต ซึ่งการเปลี่ยนแต่ละครั้งได้ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มจากปัจจัยการผลิตในระดับที่แตกต่างกันออกไป ในยุค Post Industrial Society ที่ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เริ่มเข้ามามีบทบาทและมูลค่ามากขึ้นนี้เองที่ทำให้ กระบวนการสร้างสรรค์ ยกกระดับความสำคัญขึ้นในวงกว้าง โดยแรงผลักดันของความต้อการเอาชนะปัญหาที่เป็นแรงกดดันต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและการเมืองเริ่มเห็นเป็นรูปร่างในทศวรรษ 1980-1990 ธุรกิจที่มีพื้นฐานบนการสร้างสรรค์ให้คุณค่าและมีมูลค่าเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมโฆษณา ภาพยนตร์ ศิลปะการแสดง เกมและซอฟต์แวร์ แฟชั่น ฯลฯ เกิดเป็นอุตสาหกรรมวัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Cultural Industry and Creative Industry) โดยเริ่มจากประเทศผู้นำด้านการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุคแรก ๆ อย่างประเทศสหราชอาณาจักร

คำว่า Creative Economy หรือเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายโดยมีที่มา จากหนังสือ The Creative Economy : How People Make Money from Ideas ในปี 2001 (พ.ศ.2544) ของ Mr. John Howkins ที่ให้ความหมายไว้ว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นแนวทางใหม่ ในการใช้ชีวิตหรือความหมายแก่อุตสาหกรรมการผลิต การบริการ การค้าปลีก และความบันเทิง ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างแนวทางใหม่ในการทำงาน การสร้างมูลค่าของผลผลิตที่เกิดจากการสร้างสิ่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะไม่เหมือนใคร หรือความง่ายในการทำซ้ำและสามารถขยายให้แก่ผู้คนจำนวนมากได้ Howkins เชื่อว่าในเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผู้ที่มีไอเดียชั้นเลิศนั้นมีอำนาจมากกว่าผู้ที่ทำงานกับเครื่องจักรหรืออาจจะมากยิ่งขึ้นกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของเครื่องจักร 4 รายงานเกี่ยวกับภาพรวมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของโลก (Outlook on the Global Creative Economy) ได้เริ่มตีพิมพ์ตั้งแต่ ปี 2002 เป็นต้นมา นอกจากนี้ข้อมูลใน Creative Economy Report ของ UNCTAD ยังยืนยัน ภาพความเติบโตของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างชัดเจน จากการประมาณการว่ามูลค่าการค้าโลก ในผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เติบโตเฉลี่ยร้อยละ 8.7 ระหว่างปี 2000-2005 โดยการวัดมูลค่าของ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy) นั้นกว้างไปกว่าการวัดค่าของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (creative industry) โดยต้องวัดให้ครอบคลุมทั้งผู้ที่ระบุว่าจะอยู่ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (ทั้งที่เป็นศิลปินหรือทีมงานบริหารจัดการเบื้องหลัง) ตลอดจนผู้ที่อยู่นอกอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ สถาบัน เพื่อการฝึกอบรมและการวิจัยแห่งสหประชาชาติ (United Nations Institute for Training and Research: UNITAR) ได้ให้คำจำกัดความของ Creative Economy ไว้ว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นส่วนที่เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เทคโนโลยีและสังคมมาบรรจบกัน โดยมีความคิดสร้างสรรค์ เป็นกลจักรสำคัญ ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์นั้นมุ่งเน้นผลิตภัณฑ์ที่เต็มไปด้วยเนื้อหา ที่สร้างสรรค์ มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและมีวัตถุประสงค์ชัดเจนทางการตลาด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผลิตภัณฑ์ที่สร้างจากความคิด ความรู้ ทักษะ และความสามารถในการฉวยโอกาสใหม่ ๆ โดยแบ่งเป็น 9 กลุ่มย่อย 41 สาขา เช่น กลุ่มย่อยศิลปะการแสดง (Performing Arts) ประกอบด้วย ดนตรีสด (Live Music) โรงละคร (Theatre) การเต้น (Dance) อوبرา (Opera) หุ่น (Puppetry) ละครสัตว์ (Circus) กลุ่มย่อยทัศนศิลป์ (Visual Arts) ประกอบด้วย ภาพวาด (Painting) ภาพถ่าย (Photography) งานปั้น (Sculpture) วัตถุโบราณ (Antique) เป็นต้น

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ในประเทศไทย รัฐบาลไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้พยายามยับยั้ง การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศด้วยระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยอาศัยพื้นฐานความได้เปรียบ ในแง่ความหลากหลายเชิงชีวภาพ มรดกทางวัฒนธรรม ความโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวมาผนวกกับ องค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อเพิ่มคุณค่าของสินค้าและบริการ อันจะนำมาสู่ความสามารถ ในการแข่งขันและสามารถปรับโครงสร้างการผลิตให้สมดุลและยั่งยืนได้

ทั้งนี้ นโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศเริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้นในช่วง ปี 2545 เป็นต้นมา ได้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่พัฒนาองค์ความรู้และดำเนินกิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์หลายองค์กร เช่น สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ศูนย์สร้างสรรค์ งานออกแบบ องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ สำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์ แห่งชาติ เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในระยะยาวที่เริ่มมีการดำเนินการ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่เสริมสร้างรากฐานของประเทศด้านต่างๆ ให้เข้มแข็งควบคู่กับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีคุณภาพ รวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้และความคิดสร้างสรรค์ บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จนกระทั่งปัจจุบันภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาต่อยอดความเข้มแข็งของอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพปัจจุบัน เพื่อยกระดับไปสู่อุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงจากการพัฒนานวัตกรรม เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์โดย ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการสร้างมูลค่าเพิ่ม 16 ของสินค้าและบริการด้วยการวิจัยและพัฒนาการใช้นวัตกรรม ความคิดสร้างสรรค์ พื้นฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งสนับสนุนให้ผู้ประกอบการยกระดับการผลิตสินค้าให้มีคุณภาพและมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับในระดับสากล เพื่อให้สามารถเข้าสู่ตลาดสินค้าที่มีมูลค่าสูงมากขึ้น โดยเฉพาะสินค้าอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ การดำเนินการของภาครัฐเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ชัดเจนเรื่อยมา ดังจะเห็นจากโมเดลประเทศไทย 4.0 ซึ่งเป็นแนวนโยบายเพื่อพัฒนาโลกขับเคลื่อนชุดใหม่ (New Engines of Growth) ที่มุ่งสร้างความมั่งคั่งอย่างยั่งยืนให้แก่ประเทศ สามารถหลุดพ้นกับดักรายได้ปานกลาง โดยเปลี่ยนความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบให้กลายเป็นการได้เปรียบในการแข่งขันใน 5 อุตสาหกรรมใหม่ หนึ่งในนั้นเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์วัฒนธรรมและบริการที่มีมูลค่าสูง (Creative, Culture & High Value Services)

ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580) ได้รับการประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2561 ซึ่งให้ความสำคัญในการสร้างความสามารถในการแข่งขันเพื่อให้ประเทศก้าวไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยมุ่งเพิ่มผลิตภาพการผลิต (Productivity) โดยใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัยพัฒนา และนวัตกรรมไทยในทุกสาขาของภาคการผลิตและบริการที่เป็นฐานรายได้เดิมและต่อยอดเป็นฐานรายได้ใหม่ ซึ่งจะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านประสิทธิภาพ (Efficiency) และการเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการจากความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Value Creation) จากแนวนโยบายการพัฒนาประเทศโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาและนโยบายภาครัฐในปัจจุบันที่ได้กล่าวมานั้นจะนำไปสู่การเป็นพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่สามารถแข่งขันได้ในระดับโลกอย่างยั่งยืน พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ พ.ศ. 2561 มีผลใช้บังคับเมื่อ วันที่ 14 สิงหาคม 2561 เป็นต้นมา โดยได้มีการกำหนดนิยามของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ไว้ว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์หมายถึง การพัฒนาระบบเศรษฐกิจโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานขององค์ความรู้ ทรัพย์สินทางปัญญาและการศึกษาวิจัย ซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ การสั่งสมความรู้ของสังคมและเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อใช้ในการพัฒนาธุรกิจและการผลิตสินค้าและบริการในรูปแบบใหม่ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสังคม

ในการกำหนดสาขาของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของประเทศไทย สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้กำหนดไว้ว่า อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ประกอบด้วย 12 สาขาหลัก ได้แก่ งานฝีมือและหัตถกรรม ศิลปะการแสดง ทัศนศิลป์ ดนตรี ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ การพิมพ์ การกระจายเสียง ซอฟต์แวร์ โฆษณา การออกแบบ สถาปัตยกรรม และแฟชั่น

โดยมีอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องอีก 3 สาขา คือ อาหารไทย การแพทย์แผนไทย และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy Development) เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ ทั้งในโครงสร้างด้านการผลิต (สินค้าและบริการ) โครงสร้างตลาด โครงสร้างปัจจัยการผลิตและการแจกจ่ายผลผลิตด้วยการใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานขององค์ความรู้ทรัพย์สินทางปัญญาและการศึกษาวิจัยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ การสั่งสมความรู้ของสังคมและเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อใช้ในการพัฒนาธุรกิจและการผลิตสินค้าและบริการในรูปแบบใหม่ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสังคม

อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industries) หมายถึง กระบวนการหรือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใช้พื้นฐานของสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม (Cultural Asset-based) ร่วมกับความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) นวัตกรรม (Innovation) หรือเทคโนโลยี ในการสร้างสรรค์สินค้าและบริการ

สถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยในแต่ละภูมิภาค สถาบันการศึกษาท้องถิ่น ต่างขับเคลื่อนองค์ความรู้ด้านนวัตกรรมเพื่อเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ สร้างสรรค์พัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ตอบสนองความต้องการสาขาที่ขาดแคลน หน่วยงานหลักของไทยที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการวิจัยเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ให้มีความสามารถในการแข่งขันกับตลาดโลก ภาคการเงิน ธนาคาร สถาบันการเงินและอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งเงินทุนหรือขอสินเชื่อเกี่ยวกับการสนับสนุนธุรกิจสร้างสรรค์ พัฒนาด้านการเงินและการลงทุนสร้างสรรค์ที่เอื้อประโยชน์ต่อการเติบโตของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เช่น การเข้าถึงแหล่งเงินทุนของผู้ประกอบการรายย่อย เป็นต้น หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ทำหน้าที่กำหนดทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่เหมาะสมทั้งในระยะยาวและระยะสั้น ทั้งในด้านการสนับสนุนทางการเงิน พัฒนาศักยภาพบุคคล แหล่งองค์ความรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เป็นต้น เป็นกลไกในการประสานและบูรณาการการดำเนินงานร่วมกันระหว่างกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ รวมทั้งภาครัฐและเอกชนทั้งในและต่างประเทศให้มีทิศทางการพัฒนาไปทางเดียวกัน โครงสร้างพื้นฐานทั้งทางตรงและทางอ้อม โครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารโลจิสติกส์ แหล่งเรียนรู้สร้างสรรค์ พื้นที่และช่องทางสำหรับผลิตจำหน่ายและแสดงผลงาน การส่งเสริมการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ การพัฒนากฎหมายที่เอื้อต่อผู้ประกอบการ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ การส่งเสริมการจดทะเบียนการใช้และคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา สร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงพาณิชย์ (Commercialization) หรือคุณค่าเพิ่มทางสังคมอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ 12 สาขาหลัก โดยมีอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องอีก 3 สาขา คือ อาหารไทย การแพทย์แผนไทย และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มีขอบเขตดังต่อไปนี้

1. งานฝีมือและหัตถกรรม (Crafts) ผลิตภัณฑงานจักสาน ถักทอ เครื่องใช้ในการเดินทางจากหนัง ผลิตภัณฑในครัวเรือนจากไม้ ดอกไม้ใบไม้ประดิษฐ์ เซรามิกส์ที่ใช้วิธีผลิตด้วยมือ เครื่องประดับ โลหะมีค่า เพชร พลอยเจียรไนหรือเพชร/พลอยร่วง

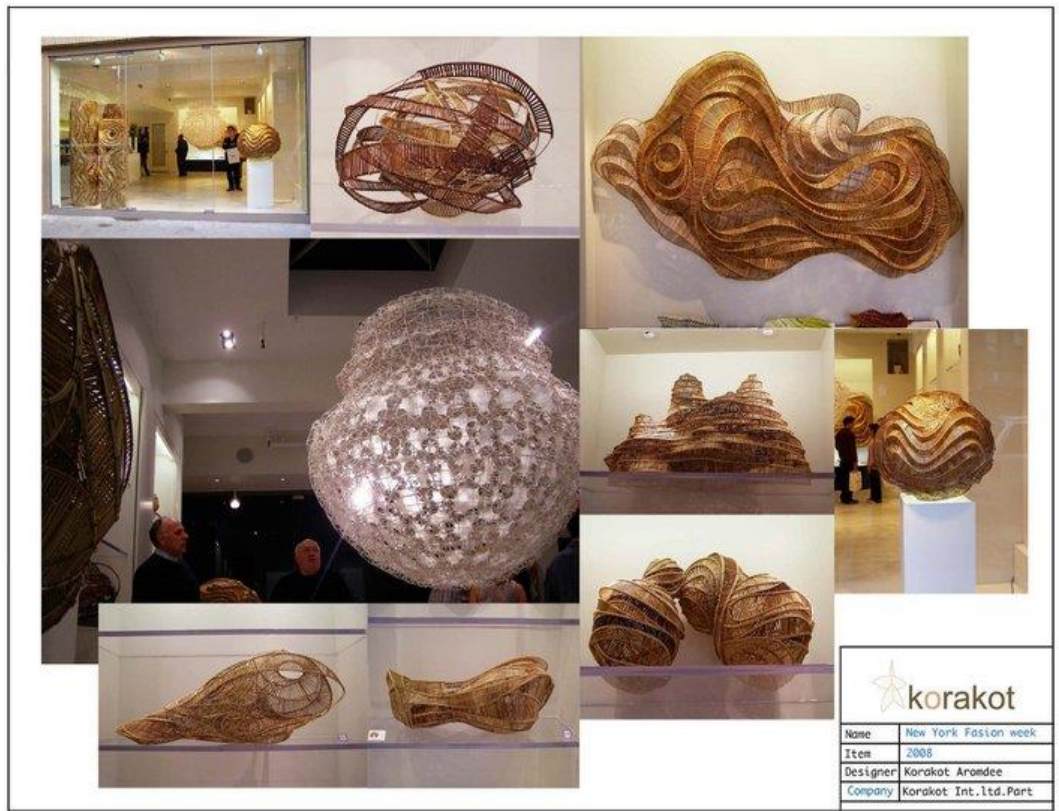
2. ศิลปะการแสดง (Performing arts) การจัดกิจกรรมบริการทางศิลปะการแสดง และบริการทางด้านมหรสพ เช่น ละคร คอนเสิร์ตศิลปะ (Arts) วงดนตรีละครเวทีต่างๆ
3. ทัศนศิลป์ (Visual arts) งานจิตรกรรม ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย และงานประติมากรรม
4. ดนตรี (Music) การบันทึกเสียงการทำซ้ำและเครื่องดนตรี
5. ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ (Film & video) การบริการ การผลิตหรือจำหน่าย ภาพยนตร์ และแถบวีดิทัศน์ รวมทั้งการจำหน่ายหรือให้เช่าฟิล์มและแถบวีดิทัศน์ สถานประกอบการ ที่ดำเนินการหลักเกี่ยวกับการขายหรือให้เช่าภาพยนตร์ หรือแถบวีดิทัศน์แก่อุตสาหกรรมอื่น ซึ่งมีใช่เป็นการจำหน่ายให้แก่สาธารณชนทั่วไป รวมถึงการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกัน
6. การพิมพ์ (Publishing) การทำสำเนาสิ่งพิมพ์ สำเนาสื่อบันทึกข้อมูล รวมถึงการบริการที่เกี่ยวข้องกับการพิมพ์อื่นๆ เช่น การเรียงพิมพ์ การแกะแม่พิมพ์ และการเข้าเล่ม การพิมพ์หนังสือ หนังสือพิมพ์ แผ่นพับ ใบปลิว ปฏิทิน สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ และการบริการทางการพิมพ์อื่นๆ
7. การกระจายเสียง (Broadcasting) การกระจายเสียงทางโทรทัศน์ การกระจายเสียงทางวิทยุ และการบริการทางการกระจายเสียงสถานีวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ และห้องส่ง ซึ่งดำเนินการหลักเกี่ยวกับการผลิตรายการวิทยุและโทรทัศน์ทุกประเภท เช่น รายการบันเทิง รายการเพื่อส่งเสริมการศึกษา รายการข่าว กีฬาพยากรณ์อากาศ สัมภาษณ์บุคคล ฯลฯ โดยเป็นรายการสดหรือบันทึกลงแถบบันทึกในสื่อต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่และกระจายเสียง รวมถึงการขายให้เช่า เก็บรักษาเพื่อการกระจายเสียงหรือแพร่ภาพและการนำกลับมาแพร่ภาพซ้ำ
8. ซอฟต์แวร์ (Software) ซอฟต์แวร์ที่ใช้ในการจัดเก็บและประมวลผลข้อมูล ทั้งการใช้งานบนคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อื่น เช่น โทรศัพท์มือถือและเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ โดยไม่รวมถึงงานแอนิเมชัน และเกมส์
9. โฆษณา (Advertising) การดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการโฆษณา ทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อบันทึก สื่อบันทึกเสียงอื่น ๆ และงานออกแบบงานโฆษณา งานบริการทางการโฆษณาและการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง
10. การออกแบบ (Design) การผลิตและขายเฟอร์นิเจอร์ การตกแต่งภายใน เครื่องครัว เครื่องแก้ว ของเล่นต่างๆ การออกแบบกราฟิก ออกแบบบรรจุภัณฑ์ รวมทั้งบริการออกแบบต่างๆ ยกเว้นการผลิตและขายเครื่องแต่งกาย เสื้อผ้าจากผ้าฝ้ายที่ผลิตขึ้นเองและเครื่องสวมใส่สำหรับกีฬา
11. สถาปัตยกรรม (Architecture) การดำเนินงานเกี่ยวกับการก่อสร้างทั่วไป การก่อสร้างเฉพาะงาน และงานวิศวกรรมโยธา การต่อเติมดัดแปลง การก่อสร้างลักษณะชั่วคราว การซ่อมแซมงานวิศวกรรมโยธา ซึ่งงานดังกล่าวสามารถดำเนินการด้วยตนเองหรือโดยได้รับค่าธรรมเนียมตอบแทนหรือโดยการทำสัญญาจ้างงานบางส่วนทั้งหมดหรือทำสัญญารับช่วง กิจกรรมด้านสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม รวมถึงการบริหารโครงการงานก่อสร้าง ออกแบบก่อสร้าง จัดประเภทบริการทางสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และการให้คำปรึกษาทางเทคนิคที่เกี่ยวข้อง
12. แฟชั่น (Fashion) การผลิตเครื่องแต่งกาย การออกแบบจัดทำตัวอย่าง จัดเตรียมการผลิต การขายเครื่องแต่งกายสำเร็จรูปและการรับจ้างตัดเสื้อผ้าให้ลูกค้า ยกเว้นการผลิตเสื้อผ้าจากผ้าฝ้ายที่ผลิตขึ้นเองและเครื่องสวมใส่สำหรับกีฬา

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ การสร้างมูลค่าที่เกิดจากความคิดของมนุษย์ เป็นแนวคิด การขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม เมื่อผสมกับความรู้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่นำไปสู่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industries) หรืออุตสาหกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิดสร้างสรรค์เป็นวัตถุดิบสำคัญ

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีประวัติยาวนาน ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาประเทศของหลายประเทศชั้นนำของโลกเพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งออกวัฒนธรรมของประเทศไปสู่สากล โดยใช้วัฒนธรรมผสมกับความคิดสร้างสรรค์ เป็นพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม สร้างสรรค์สินค้าทางวัฒนธรรม เพื่อดึงเงินตราจากต่างประเทศกลับเข้ามา ผ่านอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าและการท่องเที่ยวที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์พัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพ ใช้ทรัพยากรน้อยแต่ได้มูลค่ามากขึ้น เป็นการช่วยกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนในวงกว้าง ประเทศไทยเองมีภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดมาเป็นงานช่างสิบหมู่ ทั้งงานประติมากรรม งานจิตรกรรม และงานประณีตศิลป์ อีกทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างงานศิลปหัตถกรรมที่ประณีตวิจิตรอันทรงคุณค่าในแบบดั้งเดิมอยู่แล้ว อาทิ การทอผ้าไหม การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องเงินเครื่องทอง แม้แต่งานจักสานจากวัตถุดิบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ย่านลิเภา เส้นกก ใยตาล ไม้ไผ่ กระจูด ป่านศรนารายณ์ ผักตบชวา ฯลฯ คนไทยก็สามารถนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดมูลค่าได้ทั้งสิ้น ตามแต่ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น แต่เมื่อนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาบวกเพิ่มกับความคิดสร้างสรรค์ สร้างสรรค์ให้มีคุณค่าแตกต่างไปจากเดิม ก่อให้เกิดสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงกว่าเดิมหลายเท่าตัว เช่น จิม ทอมป์สัน ตำนานผ้าไหม แบรินต์ไทยในยุคแรกๆ ที่นำผ้าไหมมาออกแบบใหม่ให้โดดเด่นทันสมัย กลายเป็นสินค้าสุดหรูที่ทำตลาดไปทั่วโลก ตัวอย่างหัตถกรรมที่นำวัสดุธรรมชาติที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์มาปรับเปลี่ยนรูปแบบจนได้รางวัลและประสบความสำเร็จสร้างยอดขายมากมาย ทั้งยังช่วยรักษาภูมิปัญญาเหล่านั้นไม่ให้สูญหาย และพัฒนาต่อยอดให้เกิดภูมิปัญญาใหม่ อาทิ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

กรกต (Korakot) แบรนด์ไทยที่ไปตั้งในต่างแดน ประติมากรรมไม้ไผ่ที่ได้รับรางวัล ASEAN Selections 2017 จากภูมิปัญญาดั้งเดิม ผสานการออกแบบที่ล้ำสมัย กลายเป็นงานหัตถศิลป์ที่ทรงคุณค่าจนสามารถขับเคลื่อนชุมชนด้วยงานหัตถกรรม

ภาพที่ 2.1 ประติมากรรมไม้ไผ่ของกรกต อารมย์ดี
ที่มา : (กรกต อารมย์ดี, 2564)

वासना (Vassana) เครื่องแขวนโบราณแห่งเมืองเชียงใหม่ ชนะเลิศการประกวด Innovative Cup Award 2012 ที่นำไอเดียเครื่องแขวนดอกไม้สดมาประยุกต์ทำด้วยไม้ไผ่ จากที่ใช้เวลาในการประดิษฐ์มากแต่อายุการใช้งานน้อย เพราะดอกไม้สดโรยเร็วเสื่อมสลายง่าย แต่เมื่อเปลี่ยนวัสดุใช้ไม้ไผ่ทำแทน ทำให้สวยงามแปลกตาและเก็บไว้ได้นาน ขายดีมาก จนทำให้งานหัตถกรรมยามว่างกลายเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้ชุมชนเป็นกอบเป็นกำ

ผลงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.2 เครื่องแขวนโบราณแห่งเมืองเชียงใหม่ จากแบรนด์वासना (Vassana)
ที่มา : (वासना สายมา, 2561)

ปีนกันแล หัตถกรรมจากกาบกล้วยของชุมชนกาบกล้วย กรือเซะ บาราโหม จ.ปัตตานี
 กาบกล้วยเป็นวัตถุดิบที่หาง่ายในท้องถิ่น เมื่อบวกทักษะฝีมือด้านหัตถกรรมที่ชุมชนนี้มีอยู่แล้ว
 ซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญในการผลิตทำให้เกิดงานหัตถกรรม แต่เมื่อได้รับองค์ความรู้จากวิทยาลัย
 สงขลาครินทร์ช่วยเหลือในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น แก้ปัญหาความชื้น และเชื้อรา
 จากกาบกล้วยทำให้สินค้าคงทน ทำให้สินค้าจากราคาหลักกล้วยกลายเป็นหลักพัน ชุมชนจึงมีกำลังใจ
 ในการผลิตงานออกมาอย่างต่อเนื่องและมีรายได้ที่มั่นคง

ภาพที่ 2.3 หัตถกรรมจากกาบกล้วยของชุมชนกาบกล้วย กรือเซะ บาราโหม จ.ปัตตานี
 ที่มา : (ปีน กัน แล, 2561)

วิชัยกุลเครื่องเงิน หัตถกรรมพื้นบ้านล้านนา ภาชนะที่ทำด้วยไม้หรือไม้ไผ่ ตกแต่งด้วยยางรัก เขียนลายด้วยทองหรือชาด ประดับด้วยเปลือกมุกหรือทองคำเปลว มีขั้นตอนในการทำหลายขั้นตอนและใช้เวลานาน เป็นงานฝีมือที่ละเอียดประณีตราคาค่อนข้างสูง เครื่องเงินจึงเป็นหัตถกรรมที่ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ แต่เมื่อสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ภาคเหนือ (สวทช.ภาคเหนือ) ได้มาร่วมพัฒนาสารเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ที่เป็นโพลีเมอร์เรซินแบบไม่มีสารเคมีตกค้าง ทำให้ปัญหาการหลุดร่อนของสีและแผ่นทองหมดไป อีกทั้งออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ปรับให้เข้ากับการใช้ชีวิตของคนสมัยใหม่ เช่น เคสโทรศัพท์มือถือ จานมีเยดสั่งซื้อจากต่างประเทศ อาทิ สหรัฐฯ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น เยอรมนี เข้ามาอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 2.4 ผลิตภัณฑ์ที่ปรับให้เข้ากับการใช้ชีวิตของคนสมัยใหม่ที่มา : (วิชัยกุลเครื่องเงิน, 2564)

การเพิ่มมูลค่าสินค้าชุมชน

ผลิตภัณฑ์สินค้าภายในชุมชนนั้นส่วนมากเกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ที่คงความเป็นอัตลักษณ์สามารถดึงดูดความสนใจจากผู้มาเยือน ซึ่งสินค้าและผลิตภัณฑ์ภายในชุมชน ที่คุ้นเคยกันดี คือ สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาล ทุกยุคสมัย ทำให้สินค้าภายในชุมชนได้รับการพัฒนาให้มีความหลากหลายและมีคุณภาพมากขึ้น ทั้งนี้ ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นฐานในการออกแบบให้สอดคล้อง กับความต้องการของผู้บริโภคสินค้ายุคใหม่ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนสัมพันธ์กับผลิตภัณฑ์ หรือสินค้าของชุมชนเป็นอย่างมาก กล่าวคือ สินค้าหรือผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดได้มีจุดกำเนิดมาจาก ความคิดและภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมนั่นเอง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา ของมนุษย์ หรือ ภูมิปัญญา คือพื้นความรู้ของปวงชนในสังคมนั้น ๆ และปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อถือ เข้าใจ ร่วมกัน เรียกว่าภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจาก การสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร รุ่งแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญา ท้องถิ่น อาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่องงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การ จัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญา มี ความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์ แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษา และวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom) ได้มีผู้ความหมายดังนี้ กระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าว ไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัว ในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และ ในตัวของผู้นั้นเอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ (2542 : 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชน เป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัว เรียนรู้และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก เป็นแก่นของชุมชนที่หล่อเลี้ยงความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกขภัยพิบัติทั้งปวง

จารุวรรณ ธรรมวัต (2543 : 1) ได้ให้ความหมาย ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสม และ ปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้อย่างแพร่หลาย ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพ และกระบวนการเหล่านี้มาจนหลายชั่วคน ซึ่งจะเป็วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น เกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลา ยาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพการปรับตัว และ แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคม อัน เป็นศักยภาพหรือความสามารถ วิธีการ เครื่องมือเพื่อใช้ในการป้องกันและแก้ปัญหา ของ การดำรงชีวิตให้มีความสงบสุขของบุคคลในท้องถิ่นให้อยู่รอด

ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้เช่น ประเพณีต่าง ๆ ทัศนคติ และคุณค่า หรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย

การประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้ เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวงสรวงต้นไม้ เพื่อให้เกิดสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาป่ามากยิ่งขึ้น การประยุกต์ประเพณี การทำบุญข้าวเปลือกที่วัด มาเป็นการสร้างธนาคารข้าว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน

การสร้างใหม่ คือ การค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การประดิษฐ์โป่งกลาง การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้าน เคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การสร้างธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ การรวมกลุ่มแม่บ้าน เยียวชน เพื่อทำกิจกรรมกันอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้น

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันทำมาหากิน การร่วมกัน ในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี

ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง

หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ

ความรู้เรื่องทำมาหากินมีอยู่มาก เช่นการทำไร่ทำนา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การจับปลา จับสัตว์ การทอผ้า ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ซึ่งมีลวดลายที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและความคิดของชาวบ้าน การทำเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลักไม้และหิน ซึ่งจะพบได้จากโบราณสถาน ในพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ

เพื่อจะเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านจำเป็นต้องเข้าใจความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับโลก หรือที่เรียกว่า โลกทัศน์ และเกี่ยวกับชีวิตที่เรียกว่า ชีวิตทัศน์ สิ่งเหล่านี้เป็นนามธรรมอันเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงกับการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม

แนวคิดเรื่องความสมดุล เป็นแนวคิดพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน การแพทย์แผนไทย หรือที่เคยเรียกกันว่า การแพทย์แผนโบราณ มีหลักการว่า คนมีสุขภาพดีเมื่อร่างกายมีความสมดุล ระหว่างธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ คนเจ็บป่วยได้เพราะธาตุขาดความสมดุล

ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านในชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดี มีหลักเกณฑ์ที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนมา เช่น ลูกควรปฏิบัติอย่างไรกับพ่อแม่ กับญาติพี่น้อง กับผู้สูงอายุ พ่อแม่ควรเลี้ยงดูลูกอย่างไร ความเอื้ออาทรต่อกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยเฉพาะ ในยามทุกข์ยากหรือมีปัญหา

ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ผู้คนสมัยก่อนพึ่งพาอาศัยธรรมชาติแทบทุกด้าน ตั้งแต่อาหาร การกิน เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังไม่พัฒนาก้าวหน้าเหมือนทุกวันนี้ ยังไม่มีระบบการค้าแบบสมัยใหม่ ไม่มีตลาด ชาวบ้านมีหลักเกณฑ์ในการใช้สิ่งของ ในธรรมชาติ ไม่ตัดไม้อ่อน ทำให้ต้นไม้ในป่าขึ้นแทนที่ถูกตัดไปได้ตลอดเวลา

ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านรู้ว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของจักรวาล ซึ่งเต็มไปด้วยความเร้นลับ มีพลังและอำนาจที่เขาไม่อาจจะหาคำอธิบายได้ ความเร้นลับดังกล่าว รวมถึงญาติพี่น้องและผู้คนที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านยังความสัมพันธ์กับพวกเขา ทำบุญ และรำลึกถึงอย่างสม่ำเสมอทุกวันหรือในโอกาสสำคัญๆ

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากลักษณะเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีการผสมผสานกลมกลืนและเชื่อมโยงกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด จึงมีผู้รู้หรือนักวิชาการ จัดแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกันดังนี้ คือ

มณีนีภา ชุตติบุตร (2538 : 21) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ ที่ถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิต

ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

4. แนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน เป็นอิทธิพลของ

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

นิคม ชมพูหลง (2542 : 131) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 10 กลุ่ม ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก การขยายพันธุ์ การเลี้ยงสัตว์ การเกษตรผสมผสาน การทำไร่นาสวนผสม การปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น
2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เช่น การจัดสาน ทอ การช่าง การทอผ้า การแกะสลัก เป็นต้น
3. ด้านการแพทย์แผนไทย เช่น หมอสมุนไพร หมอยากลางบ้าน หมอนวดแผนโบราณ หมอยาหม้อ
4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การอนุรักษ์ป่าชายเลน
5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน เช่น ผู้นำในการจัดการกองทุนของชุมชน ผู้นำในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาล ผู้นำในการจัดระบบสวัสดิการ บริการชุมชน เป็นต้น
6. ด้านศิลปกรรม เช่น วาดภาพ (กิจกรรม) การปั้น (ประติมากรรม) นาฏศิลป์ ดนตรี การแสดง การละเล่นพื้นบ้าน นันทนาการ เป็นต้น
7. ด้านภาษาและวรรณกรรม เช่น ความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้างผลงานด้านภาษา วรรณกรรมท้องถิ่น การจัดทำสารานุกรมภาษา หนังสือโบราณ การฟื้นฟู การเรียนการสอนภาษาถิ่น ของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น
8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เช่น ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การประยุกต์ประเพณีบุญ เป็นต้น
9. ด้านโภชนาการ เช่น ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ และปรุงแต่งอาหารและยา ได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าบริการส่งออก ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก เป็นต้น
10. ด้านองค์กรชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มออมทรัพย์องค์กร ด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มจักรสาน กลุ่มทอผ้า กลุ่มทอเสื่อ กลุ่มตีมีด ตีชวาน เครื่องมือ ที่ทำจากเหล็ก กองทุนสวัสดิการชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสังเคราะห์ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาของชาวบ้าน เป็นศักยภาพ หรือความสามารถในการแก้ไขปัญหา การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของชุมชนท้องถิ่น เช่น ชาวบ้านต้องการฟื้นฟูดินที่มีสภาพเสื่อมโทรมจากการใช้ปุ๋ยเคมีทำให้จุลินทรีย์ที่มีอยู่ในดินถูกทำลายจนดินเสื่อมสภาพ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น จึงร่วมกันหาวิธีการนำจุลินทรีย์ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาเลี้ยงเพื่อปรับปรุงคุณภาพดินและใช้ประโยชน์ในการเกษตรอื่นๆ อีกตัวอย่างคือ ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นบ้านของภาคใต้ บ้านของชาวใต้ จะมีดินเสา ทั้งนี้ เพราะดินเสาทำให้บ้านที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มสามารถโยกย้ายได้ง่าย และทำให้ มด ปลวก และงู ขึ้นสู่บ้านได้ยากขึ้น เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่คิดค้น สิ่งสม สืบทอด ปรับปรุง พัฒนา เป็นศักยภาพหรือความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ เช่น การพัฒนา ปลาไร่ในรูปแบบดั้งเดิม เป็นปลาไร่ก้อน หรือปลาไร่คนอร์ เป็นการสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเดิมนำวัตถุดิบธรรมชาติมาย้อมผ้าและให้สีได้เพียง 6 เฉดสี เมื่อเกิดการทดลองพัฒนา ทำให้สามารถนำวัตถุดิบธรรมชาติมาย้อมสี ได้มากกว่า 100 เฉดสี เป็นต้น จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง เป็นการพัฒนาที่ผสมผสานความรู้สากลบนฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้ความรู้องกามไม่หยุดนิ่ง เป็นการสร้างความรู้ใหม่ สร้างปัญญาตอบสนองความจำเป็น ความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน และมั่นคง

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

แม้ยุคนี้ จะเห็นการกลับมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นมิติ ทางรูปธรรมซึ่งเป็นเรื่องของเทคนิค วิธีการ (Know – how) เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สำหรับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างครบองค์รวม เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปสู่การพึ่งตนเอง ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไม่หลงทางนั้น มีผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา และใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างครบองค์รวม ซึ่งมีบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545 ; ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2549) ดังนี้คือ

1. องค์กรพัฒนาเอกชน (Non – Government Organization – NGO)

ปัจจุบันเอ็นจีโอเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนชนบท โดยมีเจ้าหน้าที่ขององค์กร จำนวนมากที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในระดับนานาชาติ มีการศึกษาดี และมีความเข้าใจสังคม ทำงานกับชุมชนท้องถิ่น ให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถดำเนินชีวิตกลับสู่ฐานรากของตนเอง เพื่อการพึ่งตนเองในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อยู่บนฐานการผลิตตามวิถีของชุมชน โดยมีโลกทัศน์ ทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม นำการกระทำและสามารถบูรณาการ ความเป็นท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีที่เลือกสรรอย่างระมัดระวัง เพื่อนำมาใช้ในการผลิต อย่าง มีความเข้าใจในระบบเศรษฐกิจของสังคม และความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบใด ๆ ที่มาจาก กระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้จะช่วยประสานให้เกิดการสร้างความรู้ของชุมชนด้วยทุนความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (และทุนอื่น ๆ ที่ชุมชนมีอยู่) เข้ากับความรู้ที่มาจากภายนอก ทำให้ได้ความรู้ใหม่ มาตอบโจทย์ของชุมชนแล้ว ยังเป็นผู้เชื่อมประสานชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ เข้าเป็นเครือข่าย (Networking) เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มต่างหมู่บ้าน ต่างตำบล ต่างอำเภอ และจังหวัด จนกระทั่งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เอ็นจีโอจึงนับว่ามีบทบาทสำคัญ ที่จะฟื้นฟูวิถีการดำรงชีวิตด้วยการใช้ความรู้ที่มีรากอยู่ในชุมชนเองและทำให้ความรู้นั้นพัฒนาองกาม ไม่หยุดนิ่งอย่างบรรพบุรุษในอดีตเคยทำมา ในการสร้างความรู้ใหม่ สร้างปัญญาตอบสนอง ความจำเป็น ความต้องการของชุมชนตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไป

2. ผู้นำทางศาสนาหรือพระนักพัฒนา

ในวิถีชุมชนชนบทนั้น วัดเป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมในการทำกิจกรรมทั้งหลาย แม้ว่า ในปัจจุบันแก่นแท้และหลักธรรมของพุทธศาสนาจะไม่ใช่ที่สนใจ หรือเข้าใจของคนชนบท รวมทั้ง

คนไทยโดยทั่วไปมัก แต่การทำบุญไปวัดในโอกาสต่าง ๆ หรือเทศกาลก็ยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่น การพัฒนาชนบทโดยเหล่าพระนักพัฒนามีหลักการอยู่บนคำสอนทางพุทธศาสนาในเรื่อง ความขยันหมั่นเพียร การพึ่งตนเอง การเคารพตนเอง การไม่โลภ พอใจในสิ่งที่ตนมี การร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจการงานให้สำเร็จ โดยมีความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนเป็นผู้ที่ฝึกหัดพัฒนา ได้ และสามารถบรรลุการหลุดพ้นทุกข์ได้ วิธีการที่พระนักพัฒนาแต่ละรูปใช้เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นจะ แตกต่างกันไป

3. ปราชญ์ชาวบ้าน

คือผู้นำ ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้มีสติปัญญา มีความสามารถ มีประสบการณ์หรือมีหลักธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิต รวมทั้งเป็นผู้ที่พยายามหาทางเลือกใหม่ให้กับชีวิต มุ่งสู่ การพึ่งตนเองโดยตั้งต้นจากทุนรอบ ๆ ตัวที่มีอยู่ เช่น ที่ดินทำกินของตน ความอบอุ่นจากการอยู่กับ ครอบครัว จากรากเหง้าที่เป็นที่เกิดของตน โดยพยายามเรียนรู้ ฟื้นฟูความรู้ที่ตนเคยมี และเสาะหา ความรู้ที่เคยมีอยู่ในชุมชนที่ตนอยู่ว่าจะสามารถนำความรู้ใดมาทำให้สามารถเลี้ยงตัวมีกินมีใช้ได้ โดยมุ่งมั่นลองผิดลองถูก ไม่ย่อท้อ แม้จะใช้เวลานานสักเท่าใด หรือถูกหัวเราะเยาะจากเพื่อนบ้าน ส่วนใหญ่ ว่าบ้าหรือทำตัวแปลกกว่าคนอื่น ๆ โดยให้คุณค่ากับชีวิตที่จะอยู่อย่างพึ่งตนเองได้ และอย่างมีศักดิ์ศรี ในที่สุดปราชญ์ชาวบ้านก็ได้พิสูจน์ให้ชุมชนและสังคมได้เห็นว่า ความมุ่งมั่นและ การใช้สติปัญญาแก้ปัญหาบนเส้นทางแห่งการพึ่งตนเองและเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิต เป็นมากกว่าแค่มีกินมีใช้ ทว่าสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งกายและใจ ความสำเร็จที่เลื่องลือ กล่าวขาน ทั้งจากการบอกกันต่อ การเผยแพร่โดยสื่อมวลชน รวมทั้งการได้รับการยอมรับจากผู้คน ในชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน ทำให้ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นการยกย่องทางสังคม บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้ที่ฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน ว่าปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ไม่ได้หยุดอยู่แค่การค้นหา ฟื้นฟู ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาแก้ปัญหา เฉพาะกาลของตนเท่านั้น หากแต่ยังมีความกระตือรือร้นที่จะบูรณาการความรู้ใหม่ ๆ เข้ากับ ความรู้เดิม ด้วยเป็นผู้ที่เข้าใจในสังคมและโลกที่เปลี่ยนไปอีกทั้งตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตน ทั้งทางโลกและทางจิตวิญญาณ จึงทำให้ไม่หยุดนิ่งอยู่กับอดีต แต่ได้พยายามดำรงชีวิตอยู่ อย่างเท่าทันตนเองและโลกในปัจจุบัน

4. ผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน

ซึ่งได้แก่ ผู้นำในชุมชน แกนนำชุมชน ที่มีประสิทธิภาพ ชีวิตที่ยาวนานของผู้นำ ทำให้มี บทเรียน ที่เกิดจากปัญหาแก้ไขปัญหานำมาสู่การตัดสินใจ ด้วยฐานข้อมูลความรู้ ซึ่งเป็นฐานปัญญา อย่างแท้จริง ซึ่งผู้นำในลักษณะนี้จัดเป็นผู้นำทางธรรมชาติ

5. ผู้นำทางการ

ซึ่งได้แก่ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำทางการ นอกจากนี้ ยังมี พัฒนาการ ครู พยาบาล และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

6. ปัญญาชนท้องถิ่น

ที่เข้าใจวัฒนธรรมภายนอก ขณะเดียวกันก็สามารถเข้าใจวัฒนธรรมภายใน เป็นบุคคล ที่มีสองวัฒนธรรม (biculture) ในตัวเอง สามารถมีบทบาทสำคัญในการร่วมกับชาวบ้านประยุกต์และ ประดิษฐ์คิดค้นอะไรใหม่ ๆ ที่ช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น

7. นักริชาการ

โดยเฉพาะนักริชาการในท้องถิ่น เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัยในท้องถิ่นต่างๆ ควบคู่กับวัฒนธรรม จากภายนอกอย่างลึกซึ้งถึงขั้นที่จะนำมาประสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้วัฒนธรรมพื้นบ้านมีพลังพลวัตอยู่ได้ในวัฒนธรรมที่เกิดใหม่จากการผสมผสานนั้น

8. รัฐ

รัฐควรเคารพในความเชื่อของชาวบ้าน และเปิดใจให้กว้างกับการพัฒนาตัวเองของชาวบ้าน ให้เป็น พระเอก ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของเขา โดยรัฐสนับสนุนตามความจำเป็นในสิ่งที่ยู่นอกเหนืออำนาจการจัดการชุมชนท้องถิ่น เช่น แหล่งน้ำ ถนน ไฟฟ้า การแก้ปัญหาที่ดิน การแก้ปัญหาาราคาพืชผล เป็นต้น ส่วนเรื่องการศึกษา รัฐควรให้ประชาชนชาวบ้านได้มีส่วน ในการวางหลักสูตรบางส่วนในระดับท้องถิ่น ที่ทำให้ชาวบ้านสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่า ที่ดีงามของชุมชนแก่ลูกหลานของเขา อย่างสอดคล้องกับแต่ละพื้นที่ สรุปได้ว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะชาวบ้านรู้จักและเข้าใจ ถึงรากฐานทางวัฒนธรรมและสังคมในการดำรงชีวิตในบริบทชุมชนท้องถิ่นของตนเอง กอปรกับชาวบ้านมีทักษะ ความสามารถในการเรียนรู้ ใฝ่รู้ หรือที่เรียกว่า บุคคลแห่งการเรียนรู้ ก็จะทำให้เกิดการใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาแบบพึ่งพาตนเอง รวมทั้งใฝ่เรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ และบูรณาการความรู้ใหม่ ๆ เข้ากับความรู้เดิม อันเป็นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้ากับกาลสมัย ที่เปลี่ยนไป จึงนับว่าชาวบ้านเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง ส่วนบุคคลอื่นๆ เป็นเพียงส่วนเสริม หรือสนับสนุนในการพัฒนา

แหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจุบันเป็นยุคสังคมแห่งการเรียนรู้ คือ ประชาชนมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้เพราะทุกคน ต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอาชีพและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยการแสวงหาความรู้จากการเรียนรู้ด้านสถานที่ เช่น โบราณสถาน สถาบันการศึกษา วัด และแหล่งการเรียนรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ รวมทั้งแหล่งการเรียนรู้ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนี้ ยังมีแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

สารภี วรรณตรง (2547 : 104) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

1. ครอบครัว เป็นการถ่ายทอดจากบิดามารดาสู่บุตร พี่น้อง เครือญาติใกล้ชิด ถ่ายทอด แก่กันและกันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไว้ ความรู้หลายอย่างไม่มีการเผยแพร่ให้ผู้อื่น เพราะถือเป็น มรดกของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยาสมุนไพร ศิลปกรรมการแสดงศิลปหัตถกรรม ต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับเก็บไว้ถ่ายทอดให้ผู้ที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาเท่านั้น สำหรับการถ่ายทอดมีหลายประการ และไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจน เป็นการเรียนรู้ที่ได้รับการซึมซับจากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

2. วัดและชุมชน ทั้งนี้เพราะวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนหรือศูนย์การศึกษา นอก ระบบ เป็นที่ฝึกอาชีพ ที่ประชุมสัมมนา และที่นัดหมายสำหรับการจัดกิจกรรมทางศาสนา พิธีกรรม ต่างๆ รวมทั้งการจัดงานตามประเพณี การทำบุญเนื่องในโอกาสสำคัญ รวมไปถึงกิจกรรมทางสังคม

ของส่วนรวม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะชนบทจะผูกพันกับวัด เพราะวัดเป็นศูนย์รวมความเชื่อมั่นความศรัทธาโดยมีพระภิกษุเป็นผู้ริเริ่ม ผู้ประสาน ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดกิจกรรม นอกจากนี้วัดยังมีบทบาทเป็นสถานที่ดูแลรักษาสุขภาพกายและสุขภาพจิตของคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางพบปะสนทนาของประชาชน ชุมชนมีความใกล้ชิดกับวัด วัดจึงเป็นศูนย์ของชุมชน

3. ครู เจ้าสำนัก เป็นการถ่ายทอดโดยบุคคลที่เป็นผู้รู้ผู้ชำนาญให้แก่บุคคลอื่น ลูกศิษย์ อาจเป็นลูกหลานหรือผู้สนใจสมัครเป็น “ศิษย์” ครูเองก็ได้รับการถ่ายทอดจาก “ครู” ของตนมา ในลักษณะเดียวกัน ทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี การรับเป็นครูและศิษย์ จะเริ่มต้นด้วยพิธีกรรมที่เรียกว่า “ยกครู” อันแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีความลึกซึ้งอย่างยิ่ง เพราะครูจะเป็นผู้ถ่ายทอดไม่เพียงแต่ทักษะหรือวิธีการต่าง ๆ ให้เท่านั้น แต่จะถ่ายทอดวิญญานให้ศิษย์ที่เก่ง และดีจริง และสามารถสืบทอดทุกอย่างจากครูทั้งในเรื่องทักษะ เนื้อหา รูปแบบ และจิตวิญญานของเรื่องนั้นๆ อันเป็นความชำนาญของครู

4. เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดการทรัพยากรผลผลิตและทุนของตนเอง จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้จากผู้ภายในชุมชนเท่านั้นอาจไม่เพียงพอ ต้องอาศัยการเรียนรู้จากผู้จากภายนอก หรือจากการไปศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา การฝึกงานและการทดลองปฏิบัติ ดังนั้นการเรียนรู้โดยองค์กร ชุมชนท้องถิ่นและเครือข่ายเป็นรูปแบบการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดรูปแบบหนึ่ง

สรุปได้ว่าแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีหลากหลายลักษณะ หากแต่ครอบครัว นับเป็นรากฐานของชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ที่สร้างการเรียนรู้ของบุคคลในครอบครัว มีการส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง ส่วนแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ เป็นเพียงส่วนเสริมหรือสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ขยายวงกว้างในระดับชุมชนท้องถิ่นและสังคม

แนวทางสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นมรดกทางปัญญา ที่ได้มีการสั่งสมและสืบทอดจนถึงปัจจุบัน หากคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญ ภูมิปัญญาก็อาจเกิดการสูญหายได้ตามกาลเวลา เพราะขาดการเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เพื่อมิให้ภูมิปัญญาสูญหาย จึงมีแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) ดังนี้

1. ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน ให้สามารถทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาของตน ได้อย่างเต็มที่ และให้โอกาสพัฒนาผลงานให้ได้คุณภาพ และควรกระทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นที่รู้จักและเกิดการยอมรับอย่างแพร่หลาย เพื่อเป็นแบบอย่างและกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความภูมิใจ มั่นใจ ทำให้เกิดความศรัทธา ยอมรับในความคิดของบุคคล

2. สรรหาบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละสาขาวิชา ที่มีความรู้ ประสบการณ์ จนเกิดความเชี่ยวชาญในอาชีพที่กระทำนั้นๆ ซึ่งโดยทั่วไปชาวบ้านจะไม่คุ้นเคยกับการประชาสัมพันธ์ตนเอง รัฐหรือองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนสร้างโอกาสให้แก่ บุคคลในท้องถิ่น วิธีการคือ การคัดเลือก ประกวด หรือการแสวงหา โดยต้องทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และผลงานของบุคคลนั้น เพื่อทำการเผยแพร่ให้สาธารณชนได้รู้จักซึ่งกระบวนการสรรหาบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะทำให้บุคคลมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไป

3. การรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ที่มีบทบาทในการดำเนินงาน ภาครัฐ มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ องค์กรของรัฐและเอกชน มหาวิทยาลัยที่อยู่ตามภูมิภาคต่างๆ เป็นต้น เพื่อขอความร่วมมือและเก็บรวบรวมข้อมูลตามหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ โดยการออกสำรวจตามพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และชัดเจน หลังจากนั้นนำมาจัดพิมพ์ในรูปแบบของสื่อสารสนเทศประเภทต่าง ๆ รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น หนังสือ จุลสาร วารสาร ห้องสมุดดิจิทัลภูมิปัญญาท้องถิ่น : นนทบุรี ศึกษา เป็นต้น เพื่อทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในวงกว้างยิ่งขึ้น

4. ส่งเสริมการเผยแพร่ เมื่อมีการเลือกสรรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น ๆ ของแต่ละสาขาแล้วเรียบร้อย ควรพิจารณาสื่อที่จะใช้ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ตามวัตถุประสงค์ และความเหมาะสม เพื่อให้ผู้รับมีโอกาสได้รู้จักและศึกษาหาความรู้ โดยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้

5. สนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าและวิจัย เพื่อให้เกิดมีการศึกษาค้นคว้าและวิจัย โดยนำผลจากการทดลองสรุปเป็นองค์ความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วนำผลจากการวิจัยมาใช้เพื่อปรับปรุงเสริมสร้างภูมิปัญญา ให้มีการยอมรับหรือปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน ซึ่งจะส่งผลต่อประชาชนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญานั้น เช่น การมีรายได้ มีชื่อเสียง สังคมยอมรับ เป็นต้น

6. สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรให้มีการถ่ายทอดมวลความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา หรือบุคคลที่มีความสนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาหาความรู้เพื่อทำการสืบทอดความรู้เหล่านั้นให้คงอยู่ต่อไป หรือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ต่อกัน เพื่อนำผลที่ได้ ไปปรับปรุง พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น การสนับสนุนจากรัฐหรือองค์กร สมาคม กลุ่มสมาชิกต่าง ๆ ควรร่วมมือประสานงานกัน เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด

7. จัดทำเป็นหลักสูตรทางการศึกษา ควรมีการจัดหลักสูตรหรือเพิ่มบรรจุเนื้อหา ด้านภูมิปัญญาไว้เป็นสาระในการเรียนการสอนในทุกระดับ โดยเน้นให้เยาวชนได้เรียนรู้และตระหนักถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพื่อร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

8. การร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชน ทั้งภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามา มีบทบาทในการทำงานร่วมกันอย่างแท้จริง เช่น ดำเนินการให้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างมีประสิทธิภาพ ร่วมอนุรักษ์ภูมิปัญญาอย่างจริงจัง ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

9. การสนับสนุนจากรัฐบาล รัฐบาลควรให้ความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ส่งเสริม คุ้มครอง และเผยแพร่ ควรมอบหมายให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ทำงานอย่างจริงจังติดตามและประเมินผลงาน และรัฐควรกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรัก ภาคภูมิใจ ในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษตนเอง

10. สนับสนุนคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ อันพึงมีพึงได้ของประชาชนต่อภูมิปัญญาที่พัฒนาขึ้น ได้แก่ การจดสิทธิบัตร หรือลิขสิทธิ์ เป็นต้น เพื่อเป็นผลคุ้มครองทางกฎหมาย

สรุปได้ว่าแนวทางสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น จะต้องร่วมมือกันระหว่างหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ในการสรรหาบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาในแต่ละสาขา ส่งเสริม

ให้เป็นที่รู้จักและเกิดการยอมรับอย่างแพร่หลาย และดำเนินการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเก็บในรูปแบบสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง ยั่งยืนและสามารถนำไปเป็นแนวปฏิบัติ

การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิต หรือเกิดจากการถ่ายทอดจากผู้รู้ในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การส่งต่อความรู้ไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ในการส่งต่อหรือถ่ายทอดความรู้ อาจจะเป็นไปโดยตั้งใจหรือไม่ก็ได้ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีผู้รู้หรือนักวิชาการหลายท่านได้จำแนกวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

จากรุวรรณ ธรรมวัตร (2538 : 223) ได้อธิบายถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีวิธีการถ่ายทอด 2 วิธี

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เด็กหรือเยาวชน โดยทั่วไปเด็กมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ๆ ในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดความสนใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทดลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งควรทำและไม่ควรทำ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เยาวชนอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการสืบทอดคุณธรรมให้ลูกหลานได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ช่วยให้เยาวชนรู้จักคิด รู้จักสังเกต รู้จักเปรียบเทียบ อันเป็นการเรียนรู้จากรากเหง้าของตนเอง เกิดความซาบซึ้งและภูมิใจที่ได้เกิดมาในชุมชนท้องถิ่น เช่น การจัดทำโครงการเยาวชนรักถิ่น เป็นต้น

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรและเป็นวัยทำงาน จึงมีวิธีการถ่ายทอดได้หลายรูปแบบ เช่น การบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

นันทิ พงษ์ดนตรี (2544 : 21 - 22) กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้าน ที่แทบทุกคนรู้เรื่อง ทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่นา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็ก ภายใต้อสภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน ในการถ่ายนั้นจะเริ่มจากการถ่ายทอดผู้ที่ใกล้ชิดก่อน เช่น ลูก ภรรยา เครือญาติ โดยวิธีขยายความคิด และค่อย ๆ ให้สัมผัสกับความจริงด้วยการค่อย ๆ ที่ละเล็กละน้อย เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัวเช่น ความสามารถในการครอบครั้ว บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในตระกูล

3. การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหินทำฆ้อง เป็นต้น

4. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเอง ไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อนเป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

5. การจัดเวทีชุมชน เพื่อทำการประชุม เสาวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งการระดมสมองในการวางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งเป็นการเติมพลังทางกาย ทางใจ และทางปัญญา ซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวิธีการถ่ายทอดได้หลายลักษณะ อาจใช้อายุเป็นเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถใช้เทคนิคหรือวิธีการถ่ายทอดได้อย่างเหมาะสม ยังผลให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรืออาจใช้วิธีการกลุ่มเกลาทางสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไป ผู้รับการถ่ายทอดจะเกิดการเรียนรู้ตามวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรม และความเชื่อในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสรรพวิชาความรู้ที่ชุมชนใช้แก้ปัญหาหรือจรรโลงชีวิตของเขา ไม่ว่าจะมีความรู้ที่มีการสั่งสม มีการประยุกต์ใช้มายาวนานหรือชุมชนรับมาจากภายนอก ล้วนแต่เป็นความรู้ที่ผ่านการพิสูจน์ว่าเข้ากันได้กับวิถีชีวิตด้านอื่นๆ ของชุมชนท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นความรู้สาธารณะที่คนส่วนใหญ่สามารถนำไปใช้ได้ หากภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสามารถดำรงอยู่ได้ยาวนาน จำเป็นต้องมีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมหรือบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จะต้องมีภูมิคุ้มกันทางปัญญาของตนเอง คือ การพัฒนาคนในชุมชนท้องถิ่น ให้มีอิสรภาพทางความคิด มีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถวิเคราะห์พัฒนาแบบใหม่ วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งของภูมิปัญญาของตนเองและสิ่งที่นำเข้ามาจากภายนอกเพื่อเลือกประยุกต์ใช้อย่างชาญฉลาด และมีการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นอยู่รอดอย่างยั่งยืนทั้งปัจจุบันและอนาคต จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าสังคมไทยจำเป็นต้องมีการพัฒนาในสองทางหลักที่คู่ขนานกันไป แนวทางแรก คือ การพัฒนาในกระแสหลักเป็นการแข่งขันที่เน้นความมีประสิทธิภาพสูงสุดในเวทีโลก และ อีกแนวทางหนึ่ง คือ การพัฒนาชุมชนในระดับรากหญ้า ซึ่งต่างก็มีเป้าหมาย คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน จำเป็นต้องหาทางรักษาสมดุลของการพัฒนาทั้งสองแนวทาง โดยมีสติและรู้จักรักเหง้าของตัวเอง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่นหลงเหลืออยู่ให้เห็นการพัฒนาจะใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นตัวขับเคลื่อนการก้าวไปข้างหน้าเพื่อการปรับตัว และการสร้างเศรษฐกิจ ที่อยู่บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการพึ่งตนเองให้ได้ก่อน แล้วถึงจะเป็นการผนึกกำลัง เพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชน และเมื่อเข้มแข็งพอก็สามารถขยายสู่ระดับประเทศ และต่างประเทศได้

งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง ผลงานที่สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ด้านการใช้สอย ตามความต้องการที่จำเป็นในชีวิต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2529 : 8) เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยเป็นสำคัญ รูปแบบของงานหัตถกรรมจะพัฒนาขึ้น จากความชำนาญของช่าง และการปรับปรุงเพื่อให้สนองประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้นจึงต้องใช้เวลา ในการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบและเลือกสรรวัสดุเพื่อให้สนองการใช้สอยได้สมบูรณ์เป็นเวลานาน นับร้อยนับพันหรือนับหมื่นปี

หลักฐานการค้นคว้าถิ่นกำเนิดเก่าแก่ที่สุดของหัตถกรรมอาจเริ่มขึ้นตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์นับหมื่น ๆ ปีมาแล้ว โดยที่มนุษย์พยายามจะสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ชิ้นแรก ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการในการใช้สอย เพื่อเป็นเครื่องช่วยให้สภาพการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532 : 13) จึงมีผู้ให้ความเห็นว่าหัตถกรรมชิ้นแรกของมนุษย์ น่าจะได้แก่ หินก้อนแรกที่มนุษย์เก็บมาแล้วเอาหินหรือวัสดุอื่น ๆ ทบกะเทาะให้หินมีรูปร่างผิดไปจากเดิม เพื่อให้หินที่กะเทาะนั้นมีลักษณะเป็นเครื่องมือสำหรับใช้ทุบ สับ ตัด สิ่งอื่น ๆ ได้ตามความต้องการ โดยนับนี้ถือว่าเครื่องมือหินกะเทาะนับเป็น “หัตถกรรมหรือประดิษฐกรรม” ที่เกิดจากฝีมือมนุษย์ เป็นครั้งแรกและได้พัฒนาเรื่อยมา

จากการประดิษฐ์คิดค้นที่กระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานนับร้อยนับพันปีนั้นช่วยให้มนุษย์ เกิดความชำนาญและเรียนรู้ในการเลือกสรรวัสดุดิบ เรียนรู้ในการปรับปรุงพัฒนารูปแบบ ของหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ให้สามารถสนองประโยชน์ได้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเมื่อหัตถกรรมนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ในการใช้สอยแล้ว ความชำนาญและความชัดเจนในกรรมวิธี จะช่วยให้ช่างหรือผู้สร้างงานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ ได้พัฒนาฝีมือให้สูงขึ้นส่งผลให้งานหัตถกรรม มีความงามและมีคุณค่าทาง “ศิลปะ” (Art) เป็นการพัฒนางาน “หัตถกรรม” (Craft) ไปสู่งาน “ศิลปหัตถกรรม” (Art Craft)

ศิลปหัตถกรรม คือ ผลงานซึ่งเกิดจากฝีมือมนุษย์หรือสิ่งที่ต้องใช้มือในการประดิษฐ์ โดยมีความงามทางศิลปะแฝงอยู่ ทั้งนี้อาจใช้เครื่องทุ่นแรงช่วยด้วยก็ได้ ส่วนศิลปะพื้นบ้าน ที่เป็นงานศิลปะตั้งอยู่บนพื้นฐานของชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรม ของกลุ่มชน ที่มาจากชีวิตจิตใจของกลุ่มชนเหล่านั้น โดยอาจสนองความเชื่อเพื่อความสุขทางใจ หรือเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน เพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน เป็นความสามารถ ที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มิใช่การลอกเลียนแบบหรือได้รับอิทธิพลจากถิ่นอื่น ศิลปะประเภทนี้จึงมีลักษณะเฉพาะถิ่นของตนเอง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542 : 29) เมื่อรวมเป็น งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย จึงเป็นงานที่มีคุณค่าทางศิลปะในตัวเองเพราะช่างพื้นบ้านไทย ได้ใช้เครื่องมือสร้างสรรค์งานที่สะท้อนถ่ายทอดความเข้มซึ้งงดงาม ประณีต จากจิตใจของคน โดยถ่ายทอดลงในรูปแบบของหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา งานช่างฝีมือ งานตีเหล็ก เป็นต้น

งานหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ได้ถ่ายทอดความเจริญในด้านวัฒนธรรมและจิตใจ จะเห็นได้จากลวดลายที่ออกมาจากเนื้องานแสดงถึงคุณค่าและความงามที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากคำกล่าวนี้ก็จะเห็นว่าสินค้าหัตถกรรมอาจใช้เครื่องจักรทำบางส่วนและทำด้วยมือบางส่วน

แต่ส่วนที่เป็นจุดเด่นของสินค้านั้นมักต้องทำด้วยมือ งานศิลปหัตถกรรมไทยที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของไทยมาแต่โบราณกาลเพราะเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอยู่ของผู้คนทุกระดับ แบ่งประเภทตามลักษณะของวัสดุและเทคนิคการทำ มี 9 ชนิดประกอบด้วย

1. เครื่องไม้
2. เครื่องจักสาน
3. เครื่องดิน
4. เครื่องทอ
5. เครื่องรัก
6. เครื่องโลหะ
7. เครื่องหนัง
8. เครื่องกระดาษและ
9. เครื่องหิน

หัตถกรรม ศิลปหัตถกรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง การนำวัสดุตามธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์ด้วยมือ เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันโดยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และถ้าสิ่งใดมีเจตนาในการสร้างสรรค์เน้นหนักไปในเรื่องคุณค่าทางความงามก็จะเรียกรวม ๆ กันว่า งานศิลปหัตถกรรม

การสร้างงานหัตถกรรมต้องสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย มีการพัฒนารูปแบบเรื่อยมาซึ่งสามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างเต็มที่ มักจะมีรูปแบบหัตถกรรมเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย งานหัตถกรรมจะผลิตขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของผู้คนในท้องถิ่นที่จะใช้ในชีวิตประจำวันมีราคาที่เหมาะสมหรือราคาต่ำ และมีลักษณะเฉพาะถิ่น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2542 : 31-37)

กระทรวงศึกษาธิการ (2529 : 2 - 6) ได้แบ่งความสำคัญของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็น 2 ยุค คือ

1. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในยุคโบราณ เป็นผลงานที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นซากผลงานในอดีต เหลือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้เราได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของพวกเขาเหล่านั้นในด้านต่าง ๆ อันเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ความเป็นเอกลักษณ์แบบเชื้อชาติและความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมเมืองหรือประเทศ

2. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในยุคปัจจุบัน ได้ดัดแปลงทั้งสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยเพื่อเศรษฐกิจ เพื่อการสืบทอดทางวัฒนธรรม เพื่อผลทางด้านจิตใจ และสร้างสรรค์เพื่อผลในการพัฒนาประเทศ

กระทรวงศึกษาธิการ (2529 : 6 - 7) ได้จำแนกผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ตามลักษณะของการใช้งาน ดังนี้

1. ประเภทส่วนประกอบของบ้านเรือน ได้แก่ ฟาก ฝาเพดาน ฝา จั่ว ซึ่งเป็นงานสานด้วยไม้ไผ่หรือแกะสลักไม้

2. ประเภทเครื่องเรือน ได้แก่ เก้าอี้ ชุดรับแขก ตู้ โต๊ะ เติง แคร่ ชั้นวางของ

3. ประเภทเครื่องใช้สอยในครัวเรือน ได้แก่ หม้อข้าว หม้อแกง โอ่ง ไห หม้อน้ำ ครก ชัน กระบุง กระจาด กระเชอ กระชอน ตะกร้า กระติบ แอบข้าวหรือแอ็บข้าว เสื่อ สาด หมอน โอ ถ้วย ชาม พัด ไม้กวาด กระต่ายขูดมะพร้าว เขียนหมาก กระโถน มีด

4. ประเภทเครื่องใช้สอยทั่วไป ได้แก่ ปุ้งกี๋ ตะกร้า กระออม กระชู่ กระเช้า หลัว แข่ง เกวียน เรือ ร่ม กระดิ่ง กระพรวน

5. ประเภทเครื่องใช้สอยประจำตัว ได้แก่ เสื้อ ผ้าถุง โสร่ง ผ้าขาวม้า พัด กระเป่าถือ กระเป่าใส่เสื้อผ้า ตะกร้า งามบวม หมวก เครื่องประดับกายต่าง ๆ (สร้อย กำไล แหวน)

6. ประเภทเครื่องใช้ในงานกสิกรรม ได้แก่ กระบุง ตะกร้า แข่ง ปุ้งกี๋ ชะลอม จอบ เสียม มีด พร้า ขวาน ไถ คราด

7. ประเภทเครื่องมือจับสัตว์ ได้แก่ ลอบ ไซ สุ่ม ข้อง กระชัง อีจู้ กรงนก กรงดักนก แร้ว ต้ม ลั่น ขนาง ยอ แห อวน

8. ประเภทเครื่องเล่น ได้แก่ ตะกร้อ ตูกตา หม้อข้าวหม้อแกงเด็กเล่น นกหวีด ม้าก้านกล้วย เครื่องดนตรี ว้าว พวงระย้า ปลาตะเพียน หน้ากาก หนังตะลุง หนังใหญ่

9. ประเภทเครื่องตวงวัด ได้แก่ ป้อย ลิตร แล่ง ทะนาน ถัง สัด เกวียน กระบุง ปุ้งกี๋

10. ประเภทเครื่องมือและอาวุธ ได้แก่ มีดพก ขวาน พร้า ดาบ ธนู ค้อนกระสุน หอก แหวน หลาว ฉมวก ไม้ตะพด สนับถือ หน้าไม้

11. ประเภทเครื่องใช้ในพิธีการ ได้แก่ ตูกตาเรียกบบาล แผ่นยันต์อักขระ การแหงหยวกเมรุ เผาศพ โลงศพ ปราสาท พายบายศรี โโกศ และบัวบรรจุกระดูก เครื่องใช้ในพิธีการต่าง ๆ ศาลพระภูมิ เครื่องใช้ในงานบุญต่าง ๆ

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2542 : 73 - 84) ได้แบ่งกรรมวิธีการสร้างและการผลิต 10 ประเภท ดังนี้

1. การปั้นและเคลือบดินเผา ได้แก่ ภาชนะดินเผาธรรมดาและดินเผา เคลือบด้วยน้ำยา

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ได้แก่ การทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้ายและการทอผ้าอื่น ๆ

3. การแกะสลัก ได้แก่ การแกะสลักไม้ และการแกะตัวหนังสือตะลุง

4. การทำเครื่องโลหะ ได้แก่ การทำเครื่องเหล็ก เครื่องทองเหล็ก และเครื่องทองแดง

5. การจักสาน ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย ย่านลิเภา และกระจูด

6. การก่อสร้าง ได้แก่ สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน

7. การเขียนภาพ ได้แก่ จิตรกรรมหรืองานเขียนระบายสี และงานวาดเส้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ ได้แก่ พระพุทธรูป รูปเคารพ และตูกตา

9. การทำเครื่องกระดาษ ได้แก่ กระดาษสา กระดาษข่อย การทำร่ม การทำว่าว การทำหัวโขน และการทำหน้ากาก

10. การหัตถกรรมเบ็ดเตล็ด ได้แก่ การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ และการทำลูกปัด

หัตถกรรมให้คุณค่าทั้งการใช้สอย (Functional Value) คุณค่าในด้านความงาม (Aesthetic Value) คุณค่าการแสดงออกทางศิลปะและอารมณ์ (Art Expression and Temperamental Expression) การแสดงออกทางศิลปะหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน ปรากฏออกมาในลักษณะนามธรรมที่เป็นโครงสร้าง ลวดลายและวัสดุของสิ่งนั้น และคุณค่า ที่เกิดจากลักษณะเฉพาะถิ่น (Local Characteristics) ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านเปรียบเสมือน สิ่งสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของประชาชนทุกมุมโลก เป็นภูมิปัญญาที่สืบสานของชุมชน ของท้องถิ่น ของชาติ เนื่องจากทำขึ้นจากรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่สั่งสม งานศิลปะหัตถกรรม จึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์มากทั้งความเชื่อและวัฒนธรรมระหว่างผู้ผลิตและผู้ใช้ สามารถเรียกได้ว่าเป็นผลงานทางวัฒนธรรมที่แสดงออกมา โดยกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมของชุมชน ท้องถิ่น และชาติ ที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบและลักษณะของผลงาน จะพบว่าภูมิปัญญาและสุนทรียภาพ ศิลปกรรม ความฉลาดหลักแหลมของผู้สร้างทำขึ้นมาโดยได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มิใช่จากการลอกเลียนแบบหรือได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่นอื่น งานศิลปะหัตถกรรมของแต่ละท้องถิ่น หรือแต่ละชุมชนจึงมีลักษณะแตกต่างกันไป คงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นผลให้ใช้คำว่า “ศิลปะพื้นบ้าน” หรือ “ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน”

คุณค่าของศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน

1. ด้านประโยชน์ใช้สอย สร้างขึ้นบนพื้นฐานการดำรงชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการเพื่ออำนวยความสะดวกสบายทางกายภาพหรือเพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต
2. ด้านความเชื่อและค่านิยม งานศิลปะหัตถกรรมแต่เดิมนั้นผู้สร้างและผู้ใช้ เป็นคนเดียวกัน คือสร้างขึ้นมาเพื่อใช้งานเอง การที่ผู้สร้างจะมีค่านิยมและความเชื่อต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างไร ก็ย่อมจะถ่ายทอดสู่งานที่ตนสร้างด้วยความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตน โดยมีแบบแผนของกลุ่มวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่เป็นตัวหล่อหลอม งานศิลปะหัตถกรรมจึงสะท้อนความเชื่อ ค่านิยมของผู้สร้าง
3. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี เนื่องจากงานศิลปะหัตถกรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น อย่างมีจุดประสงค์และเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีตได้เป็นอย่างดีในฐานะข้อมูลหลักฐานที่เป็นรูปธรรมทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี
4. คุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรม งานศิลปะหัตถกรรมเกิดขึ้นภายใต้ความแตกต่างทางสภาพแวดล้อม ฐานทรัพยากร ประเพณี คติความเชื่อ ที่หล่อหลอมเกิดเป็นแบบแผนวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม
5. คุณค่าทางด้านความงาม การสร้างงานศิลปะหัตถกรรมย่อมประกอบขึ้นด้วยความต้องการทางประโยชน์ใช้สอย แต่ผู้สร้างก็ได้พิจารณารูปทรงที่เหมาะสมและความงามที่น่าใช้สอยประกอบไปด้วย โดยได้แสดงออกผ่านทางรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย วัสดุและฝีมืออันวิจิตร ประณีต
6. คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ด้วยการผลิตสินค้าและของที่ระลึกจากการท่องเที่ยว เป็นตัวสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่นจนถึงการสร้างรายได้โดยการส่งออกต่างประเทศ

การทอเสื่อกกและผลิตภัณฑ์จากเสื่อจันทบุรี

หัตถกรรมทอเสื่อเป็นงานฝีมือที่เชื่อมโยงถึงศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีการดำรงชีวิตของคนพื้นบ้านในแต่ละยุคสมัย ตามกาลเวลาและการหล่อหลอมให้เหมาะสมกับสภาพ การเปลี่ยนแปลงของสังคม จนเป็นเอกลักษณ์ตามลักษณะของพื้นบ้านตน ภูมิปัญญาเหล่านี้สร้างขึ้นด้วยฝีมือเชิงศิลปะ เพื่อถ่ายทอดและสะท้อนคุณค่าของชุมชนที่เป็นอยู่ลงในเนื้องาน ทั้งการบ่งบอกลักษณะที่ตั้งของชุมชน รวมถึงวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ที่แสดงออกมาอย่างประณีต สวยงาม และทักตะในงาน ฝีมือนี้จะถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้งานศิลปหัตถกรรมการทอเสื่อเป็นสิ่งบอกเล่าความเป็นมาของเชื้อชาติ ชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี เสื่อจึงมีความสำคัญเพื่อสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต การทอเสื่อต้องใช้ความขยัน ความอดทน ความพยายาม ความประณีตละเอียดอ่อน มีความผูกพันในวัฒนธรรมที่สืบทอดมา จนเป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ฝีมือ แรงงาน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับลูกหลานหรือเยาวชนรุ่นหลังสืบทอดไว้ตลอดไป

ประวัติเสื่อในประเทศไทย

มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงว่ามีการใช้เสื่อในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ซึ่งพระนิพนธ์ไว้ในเอกสาร คราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองฝั่งตะวันออกที่เมืองจันทบุรี ในราว พ.ศ. 2450 มีหลักฐานสำคัญที่ทำให้เห็นว่าเสื่อจันทบุรีนั้นได้ริเริ่มขึ้นโดยฝีมือของชาวญวน ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดจันทบุรี ในพื้นที่บริเวณหลังวัดโรมันคาทอลิก ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรี ประวัติการเข้ามาของชาวญวนมีหลักฐานปรากฏในปี พ.ศ.2254 (อยุธยาตอนปลาย) ที่บันทึกว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ซีเอส ได้ให้คุณพ่อเฮ็ด (Hentteh) เดินทางจากประเทศญวนมาดูแลชาวญวนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในจังหวัดจันทบุรี พบว่าในขณะนั้นมีชาวญวนคาทอลิกราว 150 คนที่มาอยู่ที่จันทบุรี ก่อนหน้านั้นหลายปี

จนกระทั่งปี พ.ศ.2377 (รัชกาลที่ 3) วัดโรมันคาทอลิกถูกสร้างขึ้น ณ บริเวณ ต.จันทนิมิต ในปัจจุบันเป็นที่อยู่ของคนญวนเดิม และอพยพเข้ามาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ชาวญวนเหล่านี้นับถือพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาไม่นานก็ผสมผสานกลมกลืนเข้ากับชุมชนในท้องถิ่น (ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ .2518 : 154 – 155) ต่อมาในช่วงสมัยฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรี (รศ.112) พ.ศ.2436 ยังปรากฏว่าชาวญวนก็เข้ารีต (สมัครใจนับถือศาสนาคริสต์) และทหารญวนในอาณัติฝรั่งเศสเข้ามาในเมืองจันทบุรีอีกมาก ทั้งนี้กินเวลาที่ชาวญวนมาอยู่จันทบุรี รวมเวลามากกว่า 286 ปี คนญวนได้ชื่อว่า หลวงสาครคชเขตต์ ได้กล่าวถึงเสื่อจันทบุรีในหนังสือ “จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ.2436 – 2447” ความว่า

การทำเสื่อญวนนั้น ตามธรรมดาเชื้อชาติญวนนับว่าเป็นผู้ที่มีความชำนาญ ในการพลิกแพลงจัดทำยิ่งกว่าบุคคลชาติไทยด้วยกัน ซึ่งพวกนักบวชซีแห่งสำนักวัดโรมันคาทอลิก ด้วยแล้ว ก็เกือบจะต้องนับว่าเขามีความรู้ความชำนาญมากที่สุด ฉะนั้นเสื่อจันทบุรีที่มีลวดลายลักษณะ ดอกดวงงดงามหรือจะเป็นภาพสัตว์ต่างๆ ตลอดจนแม่ที่สุดจะประดิษฐ์ เป็นตราอาร์ม ของรัฐบาล ดังเช่น รูปช้าง รูปครุฑ เหล่านี้ เขาจะทำได้เป็นอย่างดี นอกจากเขาจะทำเป็นเสื่อสำหรับใช้ธรรมดาแล้ว ในเวลานี้พวกช่างทอเสื่อยังได้ประดิษฐ์เป็นภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ

อีกหลายอย่าง ดังเช่น การทำกระเปาะเสื้อชนิดใส่เสื้อผ้า สิ่งของเบ็ดเตล็ดต่างๆ จนถึงขนาดเล็ก ใส่สตาจค์เป็นที่สุด หรือจะทำเป็นหมอนอิง เบาะ เก้าอี้ โดยจะผลิตเป็นลวดลายขนาดใดๆ ก็ย่อมจัดทำได้ดีที่สุดแต่ผู้ต้องการจะให้ทำ เขาก็รับจัดทำให้ทั้งนั้น นับได้ว่าสินค้าเสื้อกับกระเปาะเหล่านี้ เป็นสินค้าสำคัญของชาวจันทบุรีอีกประเภทหนึ่ง (หลวงสาครชเขตต์, 2515 : 259 – 262)

การผลิตเสื้ออกในสมัยแรกเริ่มของชาวญวนในจังหวัดจันทบุรีนั้น ต้องไปหาต้นกกจากพื้นที่ที่สามารถปลูกได้ คือ ที่หมู่บ้านเสม็ดงาม อ.เมือง และหมู่บ้านบางสระเก้า อ.แหลมสิงห์ เพราะพื้นที่ทั้งสองหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่ลุ่ม มีน้ำขัง มีต้นกกขึ้นอยู่ทั่วไป ด้วยเหตุนี้อาชีพการทอเสื้อ จึงได้แพร่กระจายเข้ามาในหมู่บ้านทั้งสองแห่งนี้ในเวลาต่อมา (ศักดิ์สิทธิ์ สีขาวอ่อน, 2555 :)

ชาวญวนมักจะเหมาซื้อกกจากชาวบ้านเป็นไร่ โดยไปตัดเก็บและขนแบกกันมาเอง แล้วคัดขนาดที่มีความยาวตั้งแต่ 2 - 3 คืบ ถึง 8 - 9 คืบ จักแต่งอย่างดีแล้วนำไปตากแดด ให้แห้งสนิทก่อนจึงนำมาย้อมสี หลังจากย้อมสีและตากแห้งดีแล้วจึงนำเสื้ออกมาทอเป็นผืนเสื้อ และเย็บริมให้เรียบร้อย สมัยก่อนถ้าต้องการสีแดงเขาใช้เปลือกไม้ฝาก ซึ่งหาได้ตามป่าเมืองจันทบุรี ถ้าต้องการสีดำก็นำไปคลุกโคลน แต่หากโดนน้ำก็จะหลุดลอกง่าย ด้วยเหตุนี้มักเป็นที่เข้าใจว่า สีเสื้ออกดั้งเดิมของเสื้อจันทบุรีนั้นมีเพียงสีดำและแดงเท่านั้น

ต่อมากิจการทอเสื้อของชาวญวนค่อย ๆ ลดจำนวนลง เพราะอาชีพค้าพลอยเริ่มเข้ามา ในหมู่บ้าน เรื่อยมาจนในช่วงปี พ.ศ. 2522 - 2523 ตลาดพลอยเมืองจันทบุรีรุ่งโรจน์ เจริญเติบโตสูงสุด ชาวญวนส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพทอเสื้อต่างพากันละทิ้งหันมาค้าพลอยซึ่งทำรายได้ดีกว่า อีกทั้ง การได้มาเป็นตัวเงินนั้นก็ไต่เป็นกอบเป็นกำ ไม่ใช่เวลานานเท่ากับการทอเสื้อชาย เป็นสาเหตุให้กิจการ ทอเสื้อของชาวญวนลดน้อยลงมาก แต่ก็เหลืออยู่บ้าง เช่น กิจการทอเสื้อ ของคุณ ลุงนิคม เขมาวาสน์ เจ้าของร้านจำเนียรหัตถกรรม อยู่บริเวณจันทนิมิต พื้นที่บริเวณ หลังวัด โรมนาคาทอลิก ซึ่งอดีตแทบทุกหลังคาเรือนจะมีอาชีพทอเสื้อกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันนี้จะพบ เห็นทอเสื้อบ้างแต่น้อยมาก และจะเห็นได้ว่าชาวญวนบริเวณหลังวัดในปัจจุบันมีอาชีพค้าพลอย เจีย ระไรพลอยกันเป็นส่วนมาก จึงเป็นสาเหตุให้กิจการทอเสื้อในบริเวณหลังวัดโรมนาคาทอลิกลดลง

ประวัติเสื้อสมเด็จพระเจ้า

ในราวปี พ.ศ. 2493 - 2511 รวมเวลาประมาณ 18 ปี เป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพ พรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประทับอยู่ ณ วัง สวนบ้านแก้ว จันทบุรี ขณะที่ทรงประทับอยู่ที่วังสวนบ้านแก้วนั้น พระองค์ทรงพัฒนาพื้นที่ดินใน บริเวณวังให้เกิดประโยชน์ในด้านการเกษตร โดยที่พระองค์ไม่ได้สนพระทัยแต่งงานภายในวัง ของพระองค์เอง แต่ทรงสังเกตและทรงศึกษาชีวิตของชาวบ้าน ทรงเห็นการดำเนินชีวิต ของชาวบ้านทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี ว่าพอหมดหน้าหนาวแล้ว จึงหันมาทอเสื้อ ซึ่งถือเป็นอาชีพทรง เรียกว่า “เสื้อจันทบูร” ซึ่งคุณภาพทุกที่จันทบุรีมีคุณภาพดีอยู่แล้ว การประดิษฐ์เป็นของใช้อื่น ๆ ยังไม่คิดทำกัน สีของเสื้อมักจะตกและจางไปไม่สวยงามนัก

ภาพที่ 2.5 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงฉายพระรูปพร้อมแท่นทอเสื่อจันทบูร
ที่มา : (สวนบ้านแก้ว, 2558)

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงจับงานด้านเสื่อทันที โดยให้หาชาวบ้านที่ทอเสื่อเป็นมาในวัง ได้ชาวบ้านมาในครั้งแรก 2 คน คือ คุณจำรัส สิงขจร และคุณฉลอม แสนสุข เมื่อได้คนมาแล้วก็ทรงศึกษาการทอเสื่อด้วยพระองค์เอง ให้หาคนงานตามหมู่บ้านใกล้เคียงมา ทรงสร้างโรงเสื่อถาวรขึ้นในวังสวนบ้านแก้ว ในเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ กว้างประมาณ 6 ห้อง ยาว 6 ห้องประกอบด้วย เตาย้อมและส่วนโรงทอเสื่อ คุณจำรัสเป็นหัวหน้าฝ่ายทอ คุณฉลอมเป็นหัวหน้าฝ่ายออกแบบและมีลูกทอเสื่อเล็ก ๆ ของพระองค์เอง พอทรงคิดแบบอะไรได้ ก็ทรงทดลองเอง มีคุณฉลอมทำตามความคิดของพระองค์ แล้วนำไปสอนคนทอให้ทำตามแบบอีกครั้งหนึ่ง

อุตสาหกรรมทอเสื่อของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเป็นที่นิยมแพร่หลาย ผลผลิตภัณฑ์จากสวนบ้านแก้วจะมีตราเฉพาะของพระองค์เพื่อประกันคุณภาพ เป็นตราคนหาบกระบุง และมีอักษรย่อว่า สบก. หมายถึง วังสวนบ้านแก้ว งานทอเสื่อของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีนั้น เป็นตัวอย่างต้นแบบสำหรับสอนชาวบ้านโดยที่พระองค์ไม่เคยหวงตำรา ทรงเผยแพร่งานของพระองค์ ออกสู่ชาวบ้านและสืบทอดมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ภาพที่ 2.6 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงตรวจสอบคุณภาพเสื่อด้วยพระองค์เอง
ที่มา : (สวนบ้านแก้ว, 2558)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.7 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงทอเสื่อจันทบูรด้วยพระองค์เอง
ที่มา : (สวนบ้านแก้ว, 2558)

หลังจากที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้ทรงฟื้นฟูให้กิจการทอเสื่อพื้นกลับมาได้อีกครั้งหนึ่ง แต่แทนที่ชาวบ้านญวนบริเวณหลังวัดจะจับงานขึ้นมาใหม่ กลับเป็นชาวบ้านในท้องที่อื่น เช่น บ้านขอม บ้านลาว บ้านบางสระแก้ว บ้านเสม็ดงาม และที่อื่น ๆ ซึ่งก็นับว่าเป็นการหันกลับมาสนใจในการทอเสื่ออีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากสามารถปลูกหรือผลิตวัตถุดิบ คือ กกและปอได้เอง เท่ากับเป็นการลด

ต้นทุนการผลิตได้อีกส่วนหนึ่ง (ณัฐมา อาษารัฐ และภรดี พันธุภากร, 2523 : 5) ส่วนชาวญวนไม่หันกลับมาประกอบอาชีพทอเสื่ออีกเพราะหันไปค้าพลอยซึ่งทำรายได้ดีและรวดเร็วกว่า

ในเวลาต่อมาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ได้ทรงขายพื้นที่ของวังสวนบ้านแก้วทั้งหมดให้แก่กระทรวงศึกษาธิการและตั้งเป็น “วิทยาลัยรำไพพรรณี” มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 และในปัจจุบันได้รับสถาปนาเป็น “มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี” ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผลิตภัณฑ์เสื่อ จากวังสวนบ้านแก้ว คงเหลือแค่ผลงานที่ทิ้งไว้ให้ลูกหลานรุ่นปัจจุบันได้ชื่นชมกัน โดยได้จัดแสดงที่ “ตำหนักแดง” และ “ตำหนักเทา” ในบริเวณวังสวนบ้านแก้ว แม้เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จกลับวังสุโขทัยในช่วงปี พ.ศ.2512 ได้นำเอาการทอเสื่อเข้าไปดำเนินต่อในวัง โดยตั้งโรงงานที่ตำหนักน้ำ และทำมาจนกระทั่งเสด็จสวรรคต (ไพโรธ เลิศพิริยกุลมล, 2533 : 60) เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้วไม่มีผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของพระองค์ท่านจึงเลิกกิจการไป

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 2.8 นิทรรศการเสื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ณ วังสวนบ้านแก้ว
ที่มา : (สวนบ้านแก้ว, 2558)

“เสื่อจันทบุรี” ได้สืบทอดจนเป็นเอกลักษณ์เขตหน้าชูตาให้แก่จังหวัดจันทบุรีได้ก็เพราะพระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีที่ทรงเล็งเห็นความสำคัญ และนำมาประยุกต์พัฒนาให้ได้ประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น ทำให้เสื่อจันทบุรีคงอยู่และตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

ชนิดของเสื่อ

1. เสื่อกก

เป็นเสื่อที่ผลิตจากต้นกกซึ่งเป็นพืชล้มลุกมีหัวคล้ายข่าแต่เล็กกว่า ปลายลำต้นมีดอกแพร่พันธุ์ด้วยหัว ด้วยการแตกแขนงเป็นหน่อ กก จัดเป็นพืชเส้นใย ปลูกและเจริญงอกงามได้ดี ในประเทศไทย ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากต้นกกพันธุ์ต่าง ๆ ได้แก่

1. เสื่อจันทบูร เป็นเสื่อที่ผลิตจากกกจันทบูร ซึ่งเป็นกกที่มีลักษณะลำต้นกลม จึงอาจเรียกว่ากกกลม หรือกกเสื่อ ลำต้นเรียวยาวคล้ายต้นคล้า ผิวสีเขียวแก่ ข้างในลำต้นมีเนื้ออ่อนสีขาว เป็นกกที่ปลูกกันมานานแล้วในภาคตะวันออก คือ จังหวัดจันทบุรี ระยองและตราด ซึ่งมีการปลูกมากที่สุดในจังหวัดจันทบุรี ทั้งนี้หากเป็นกกที่ปลูกในแหล่งน้ำจืด เส้นใยกกจะไม่เหนียว แต่หากปลูกในแหล่งน้ำกร่อย (ที่แถบชายฝั่งทะเล) จะได้เส้นใยที่เหนียว

2. เสื่อกกที่ทอจากกกลังกา เป็นกกที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ต้นค่อนข้างกลม ใช้ทอเสื่อในบางจังหวัด เช่น สกลนคร ขอนแก่น กาฬสินธุ์ กกจันทบูร กกกลมและกกลังกา มีลักษณะลำต้นกลมคล้ายกัน บางครั้งอาจมีความสับสนในการเรียกชื่อ

3. เสื่อกกที่ทอจากกกสามเหลี่ยม เป็นเสื่อที่ผลิตจากกกสามเหลี่ยม ที่มีลักษณะลำต้นเป็นรูปสามเหลี่ยม ด้านทั้งสามเว้าเข้าหาแกนกลาง ผิวสีเขียวอ่อน สูงประมาณ 1 เมตร ผิวแข็งกรอบและไม่เหนียว ซึ่งพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนำมากชนิดนี้มาใช้ ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า กกผือ หรือต้นปรี้อ หรือกกควาย เช่น ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี มหาสารคาม ขอนแก่น กาฬสินธุ์ หนองคาย (ศักดิ์สิทธิ์ สีขาวอ่อน, 2555)

2. เสื่อกระจูด (กระจูด)

เสื่อกระจูดหรือสาตจูด ทอจากกกกระจูด ซึ่งเป็นพืชน้ำจืดพวกกกชนิดหนึ่ง แหล่งที่มาพบมากอยู่ทางหมู่เกาะมาดากัสการ์ มารีเชียส ลังกา สุมาตราและแหลมมลายู ในประเทศไทยจะมีทางภาคใต้และภาคตะวันออก ปลูกตามหนองบึง หรือบริเวณที่มีน้ำขัง หรือที่เป็นดินโคลนชื้นแฉะ หรือที่เรียกว่า พรุ ลำต้นกระจูดคล้ายกับต้นกกที่ใช้ทอเสื่อ แต่กกกระจูดจะมีลำต้นกลมกว่า และข้างในกลวง เมื่อโตเต็มที่จะสูงประมาณ 2 เมตร ก่อนนำกกกระจูดมาสานต้องนำมาทุบให้แบนเสียก่อน ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากกกกระจูดสามารถทำได้หลายประเภท เช่น ทำเป็นเสื่อรองนั่งและปูนอน ทำกระสอบใส่ข้าวสารหรือของแห้งต่างๆ ทำเชือกมัดของและทำเป็นใบเรือเดินชายฝั่งทะเล การปลูกต้นกระจูดและผลิตภัณฑ์เสื่อกระจูดมีมากในหลายอำเภอของจังหวัด สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และนราธิวาส (วิวัฒน์ชัย บุญศักดิ์, 2532 : 14)

3. เสื่อเชียงราย

เป็นเสื่อที่ผลิตจากกกญวน ซึ่งได้นำเข้ามาพร้อมกับการอพยพของจีนฮ่อ จากมณฑลญวนทางตอนใต้ของจีนเข้ามาในภาคเหนือของไทย เมื่อราวร้อยกว่าปีมาแล้ว ปลูกมากที่ตำบลห้วยไคร้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

4. เสื่อลำเจียกหรือเสื่อปาหนัน

เป็นเครื่องจักสานเฉพาะถิ่นทางภาคใต้ฝั่งตะวันตกของไทย โดยเฉพาะที่จังหวัดกระบี่ เป็นเสื่อที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ทำจากใบลำเจียกหรือใบปาหนัน ซึ่งเป็นต้นไม้จำพวกเตย นำมาสานเป็นเสื่อ กระสอบ (หรือสอ) สำหรับใส่ข้าวสารหรือพืชผล สำหรับการทอเป็นเสื่อปูรองนั่ง

ที่วัดหรือสุเหร่า โดยเฉพาะผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม สำหรับคู่แต่งงานใหม่ จะสานเสื่อเพื่อใช้ปูนอน เป็นที่นอน โดยต้องใช้เสื่อประมาณ 12 – 30 ผืน ซึ่งผืนที่อยู่ด้านบนสุดที่เรียกว่า “สาดยอด” หรือ “ยอดสาต” หรือ “ยอดเสื่อ” จะสานเป็นลวดลายสวยงาม อาจประดับด้วยกระจก ปักด้วยไหม และดินทอง

5. เสื่อหวาย

เป็นเสื่อที่ผลิตจากเส้นหวาย มีลักษณะเป็นเถายาว มักพบในป่า มีคุณสมบัติ เหนียว แข็งแรง ทนทาน มีแหล่งผลิตอยู่ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ และภาคกลางที่จังหวัดนครสวรรค์

6. เสื่อคล้า

เป็นเสื่อที่ผลิตจากต้นคล้า ซึ่งเป็นต้นไม้ป่าชนิดหนึ่งลักษณะคล้ายต้นข่าหรือต้นกก ใบเรียวยาว คล้ายใบข่าแต่สั้นกว่า เป็นพืชที่มีผิวเหนียวทนทานมาก จะต้องคัดเลือกต้นคล้าที่มีลำต้นตรงยาว ประมาณ 80 – 100 ซม. นำมาตากแดดจนเป็นสีน้ำตาลไหม้ ก่อนนำมาสานจะพรมน้ำให้ผิวคล้านุ่ม จะทำให้สานง่ายขึ้น เสื่อคล้าผลิตใช้ในครัวเรือนทางภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรีแถบตำบลโขง อำเภอน้ำใหม่ ตำบลชำโลสม อำเภอมะขาม ชุมชนชาวของ กิ่งอำเภอบางขัน ส่วนทางภาคใต้ นิยมนำคล้ามาสานทำเป็นภาชนะต่าง ๆ เช่นเดียวกับไม้ไผ่หรือหวาย (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532 : 97)

7. เสื่อลำแพน

เป็นเสื่อที่ผลิตจากผิวของต้นไผ่ ซึ่งนำมาจักเป็นตอกให้แบนใหญ่แล้วสานด้วยลายสองหรือลายสาม มักใช้ไม้ไผ่เฉี้ยะหรือไม้ป้าว เพราะเป็นไม้เนื้ออ่อนนำมาจักเป็นเส้นตอกได้ดี เสื่อลำแพน นิยมสานเป็นผืนใหญ่ๆ ใช้ทำฝาบ้านหรือเพดานบ้าน บางบ้านก็นำไปใช้ ปูนั่ง ปูนอน หรือบางทีก็นำไปใช้ตากพืชพันธุ์ ตากปลา ตากกุ้ง เป็นต้น

8. เสื่อแหียง

นิยมนำมาสานเสื่อสำหรับปูนั่งนอน มีทำไม่มากนัก “แหียง” เป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่ชาวเหนือนำมาใช้ทำเครื่องสาน แหียงมีลักษณะคล้ายไม้ไผ่ แต่อ่อนนุ่มกว่า ไม่มีข้อแข็งกว่าหวาย ใช้ได้ทนกว่ากก ชอบขึ้นตามที่ชื้นและในเขตภาคเหนือของไทย นิยมนำมาสานเสื่อสำหรับปูนั่งนอน หรือเป็นส่วนประกอบของบ้าน เช่น ฝาบ้าน เพดานบ้าน หรือสานเป็นแผ่น ใช้ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ กันได้ดี เพราะมีผิวสีเหลืองสวย เมื่อใช้ไปนาน ๆ จะขึ้นเป็นมันเงา แหียงในภาคเหนือในปัจจุบัน มีทั้งที่ขึ้นเองและที่ชาวบ้านนำมาปลูกเอาไว้ใช้

9. เสื่อดอกอ้อ

เป็นเสื่อที่ทำที่เมืองจันทบุรีโดยการนำเอาก้านดอกของต้นอ้อมาผ่าแล้วนำมาทอเป็นเสื่อ มีสีเหลืองโดยธรรมชาติ ไม่ต้องย้อม ไม่เป็นสินค้าซื้อขาย เพียงแต่ทอไว้มอบให้กัน (วิวัฒน์ จุฑะวิภาต, 2537 : 81)

เสื่อจันทบูร

เสื่อจันทบูร คือเสื่อกกที่ทอในจังหวัดจันทบุรี เป็นเสื่อที่มีคุณภาพดี มีสีสันสวยงาม และเป็นสินค้าประเภทหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อของจังหวัดจันทบุรี ชาวจันทบุรีรู้จักการทอเสื่อมาไม่ต่ำกว่า 120 ปีมาแล้ว โดยผู้ริเริ่มกลุ่มแรกคือกลุ่มผู้นับถือศาสนาคาทอลิกที่อาศัยอยู่บริเวณวัดคาทอลิก หรือที่เรียกว่าหมู่บ้านญวน ซึ่งในปี พ.ศ. 2254 บาทหลวงเฮ็ท ได้มาดูแลชาวคาทอลิกและได้นำพวก

ญวนที่มีฝีมือในการทอเสื่อ และจากพระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2419) ทรงบันทึกว่า "เสื่อกกแดงนั้นมีแต่พวกญวนทำแห่งเดียว ทอเป็นผืนบ้างเป็นเสื่อรวดบ้าง" ในสมัยนั้นการทอเสื่อต้องซื้อกกและปอจากชาวบ้านตำบลต่างๆ มาจัก มาลอก กกที่ใช้ทอเสื่อ คือ กกกลม จะมีลำต้นกลวง ผิวมันและเหนียว เมื่อทอเป็นเสื่อจะให้สัมผัสที่นุ่มนวลขัดถูได้มัน ผู้คนจึงนิยม เมื่อนำกกมาจับเป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วนำมาผึ่งและตากให้แห้งสนิทแล้ว จึงลงมือย้อมสีกกระยะแรก ๆ ใช้สีธรรมชาติจากเปลือกไม้หรือหัวพืช ซึ่งมี 3 สีคือ สีแดงได้จากเปลือกยาง สีดำได้จากลูกมะเกลือและจากการนำกไปหมักโคลน สีเหลืองได้จากหัวขมิ้นโขลกเอาน้ำมาต้มย้อม ต่อมาจึงได้เอาน้ำสียวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ ส่วนมากเป็นสีเยอรมันชนิดที่ใช้อย้อมแพรและไหม การย้อมสีกจึงสะดวกขึ้น หลังจากเส้นกกที่ย้อมสีแห้งแล้วจึงเริ่มกระบวนการทอเสื่อ พวกญวน มีความสามารถในการคิดประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ เช่น รูปกุหลาบ รูปครุฑ ลายไทย ฯลฯ เอกลักษณะอย่างหนึ่งของเสื่อจันทบุรีต้องมีสีดำ แดง และใช้ปอเป็นเส้นยืน ซึ่งจะทนทานกว่าเส้นยืนที่เป็นพลาสติก

ต่อมาได้มีการขุดพลอยที่จันทบุรี ทำให้ชาวจันทบุรีมีอาชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การขุดพลอยและเจียรไนพลอย และเมื่อการขุดพลอยรุ่งโรจน์ขึ้น พ่อค้าพลอยร่ำรวยอย่างรวดเร็ว จึงเป็นเหตุจูงใจให้ชาวหมู่บ้านญวนหันมาค้าพลอย เจียรไนพลอย อาชีพทอเสื่อของหมู่บ้านญวนก็ค่อย ๆ ชบเซาลงจนเกือบจะสูญหายไป

กิจกรรมทอเสื่อเริ่มรุ่งเรืองอีกครั้งเมื่อประมาณ พ.ศ.2493 โดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงส่งเสริมให้ข้าราชการในวังสวนบ้านแก้ว (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี) ทอเสื่อกกแล้วนำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้แบบต่าง ๆ เช่น กระเป๋าถือ เข็มขัด แผ่นรองจาน ฯลฯ ผู้ทอเสื่อได้เห็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่แปลกตา ก็เกิดความคิดที่จะประดิษฐ์ของใช้ใหม่ๆ ขึ้น เช่น เสื่อม้วน เสื่อเม้มริม เป็นต้น การทอเสื่อจึงเริ่มฟื้นฟูอีกครั้ง หมู่บ้านที่สามารถปลูกกกและทอได้เอง เช่น หมู่บ้านหอม บ้านลาว บ้านบางสระแก้ว บ้านเสม็ดงาม ฯลฯ ได้เริ่มทอเสื่อกันอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงหมู่บ้านตำบลบางกะไชย บ้านตะกาดเง้า บ้านหนองคัน พร้อมทั้งมีการขยายพื้นที่ปลูกกกออกไปอีก ต่อมาชาวบ้านได้รวมตัวกันนำวิธีผลิต และแนวความคิดจากวังสวนบ้านแก้วมาใช้ นางสุรียา แก่นจันทร์ จากกลุ่มเกษตรกรทอเสื่อกกบางสระแก้ว เล่าว่า

กลุ่มเกษตรกรทอเสื่อเริ่มต้นปี พ.ศ.2515 มีการแบ่งกลุ่มปลูก กลุ่มที่ทำเส้นกก กลุ่มทอ กลุ่มเย็บระยะแรก ๆ มีการเย็บเป็นกระเป๋า จานรองแก้ว เสื่อพับ โดยอาศัยรูปแบบจากวังสวนบ้านแก้ว ดัดแปลงตามความต้องการของลูกค้าและเริ่มขยายงานเมื่อ พ.ศ.2521 - 2524 เพราะมีลูกค้าสนใจมาก การแปรรูปจากเสื่อกกมาเป็นเสื่อบุฟองน้ำนั้น เริ่มเมื่อ พ.ศ.2525 มีการผลิตเพื่อขายต่างประเทศด้วย เช่น ประเทศญี่ปุ่น ตลาดการขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมประเภทเสื่อกก มีทั้งในกรุงเทพฯ และในต่างจังหวัด เพราะเป็นสินค้าที่ซื้อหาใช้เอง และเป็นของฝากหรือของที่ระลึกได้เป็นอย่างดี ส่วนตลาดต่างประเทศแถบเอเชียและอเมริกาจะเป็นรูปของกล่องใส่เครื่องประดับ ของที่ระลึก ซึ่งใช้สีดำแดงเป็นส่วนใหญ่

กระบวนการผลิตเส้น

มีความประณีตทุกขั้นตอน เริ่มจากการคัดสรรกทที่มีคุณภาพ จักก การย้อมสีต้องย้อมให้สีเข้าถึงเส้นกทเพื่อให้สีติดทนนานและมีหลุดลอกติดเส้นผ้า รวมถึงการตากกทต้องตากให้แห้งจัดก่อนนำมาทอเป็นผืนเส้น ด้วยลวดลายเฉพาะประณีต สวยงาม และทนทาน

การทอเส้นโดยทั่วไป มีรูปแบบของเครื่องมือทอที่เรียกว่า ฟูก หรือ กี่ 2 แบบ คือ แบบตั้งฟิง และแบบทูกนอน ทุกแบบตั้งฟิงนั้นนิยมใช้ในท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ปราจีนบุรี และบางส่วนของในจังหวัดชลบุรี เช่น อำเภอพานทอง ซึ่งมีจำนวนน้อยมาก ส่วนทุกแบบนอนนั้นมิใช่ทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี

อุปกรณ์และวัตถุดิบ

อุปกรณ์ในการทอเส้นจำแนกได้ 2 ประเภท คือ

1. อุปกรณ์เกี่ยวกับการเตรียมวัตถุดิบ
2. อุปกรณ์เกี่ยวกับการทอเส้นและแต่งเส้น

กระบวนการทอเส้น

เครื่องใช้ อุปกรณ์ในการทอเส้น

1. กกย้อมสีต่าง ๆ เช่น สีแดง สีนํ้าเงิน สีดำ สีเขียว สีเหลือง เป็นต้น
2. เส้นเอ็นปอ ใช้สำหรับซึ่ง ได้มาจากการนำเนื้อเยื่อของเปลือกกระเจามาฉีกเป็นเส้นฝอยเล็กๆ แล้วนำมาปั่นให้เป็นเกลียวต่อให้ยาวติดต่อกัน
3. ฟืม คือ เครื่องมือที่กระทบเส้นกทให้แน่น ยาวเท่ากับขนาดกว้างของผืนเส้นที่ทอ ประกอบด้วยช่องฟืมและรูฟืมสลักกันไปทั้งสองด้าน
4. ไม้ส่งเส้นกท หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไม้ฟุง” ทำด้วยไม้ยาวพอที่จะส่งเส้นกทได้ตลอดความกว้างของผืนเส้น ปลายเรียวเหมือนปากกาสำหรับพันเส้นกท เพื่อในขณะที่ส่งเส้นกทเมื่อชักไม้กลับมาเส้นกทจะได้ไม่กลับตามออกมา
5. ไม้ทำคาน ต้องใช้ 4 ท่อน แบ่งออกเป็น ท่อนใหญ่ 2 ท่อน ใช้ผูกติดกับเสาหลักเป็นคานเรียกว่า “คานตาย” ส่วนคานอีก 2 ท่อน ใช้สำหรับผูกมัดเส้นเอ็นปอ สามารถเลื่อนเข้าออกได้เรียกว่า “คานเป็น”
6. เกลียวเร่ง ใช้สำหรับผูกมัดระหว่างคานเป็นกับคานตาย เพื่อหมุนเกลียวเร่งเข้าหากัน ให้เส้นเอ็นซึ่งนั้นมีความตึงอยู่เสมอ (อาจใช้เชือกแทนก็ได้)
7. ไม้รองคานหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไม้ตุ๊กตา” ทำจากไม้กว้างประมาณ 3 นิ้ว ยาวประมาณ 10 นิ้ว ด้านล่างเรียบใช้ตั้งกับพื้น ด้านบนเป็นง่ามใช้รองรับคานเป็นให้สูงขึ้นจากพื้นมีจำนวน 4 อัน
8. ไม้ขัดเอ็น ใช้ไม้ไผ่เหลาให้บางพอประมาณ กว้างประมาณ 2 ซม. ยาวตามความเหมาะสม ใช้สำหรับขัดเส้นเอ็นก่อนที่จะส่งเส้นกทเส้นแรกและเส้นต่อ ๆ ไปจำนวนต้นละ 2 อัน
9. เทียนและขี้ผึ้ง สำหรับทาเอ็นเพื่อให้เกิดความลื่นของเส้นเอ็น เป็นการเบาแรงในการกระทบ
10. น้ำ เตรียมไว้สำหรับชุบปลายกททั้งสองข้างเพื่อให้เส้นกทนิ่ม สะดวกในการพันกับไม้ฟุงก

การร้อยเส้นเอ็น การร้อยเส้นเอ็นนี้มีต่างๆ กันหลายชนิด แล้วแต่ลวดลายของเสือ เช่น

1. เสือชั้นเดียว ที่จริงควรเรียกว่า “เสือลายขีด” เห็นจะถูกกว่า การร้อยเส้นเอ็น เสือชั้นเดียว ร้อยทุกฟันพิมและรูฟันพิมโดยไม่มีเว้น คือ ร้อยจากช่องฟันพิมไปหารูฟันพิม สลับกันไป ตลอดความยาวของตัวพิม

2. เสือ 2 ชั้น เสือสองชั้นนี้ต้องใช้พิมที่มีฟันพิมเล็กกว่าพิมชั้นเดียว ทอเป็นลวดลาย ได้หลายชนิด เป็นต้นว่า ลายตาหมากรุก ลายตาสมุก ลายตาเกล็ดกระ และลายตาเกล็ดเต่า เป็นต้น วิธีการร้อยเส้นในลายต่างๆ ไม่เหมือนกัน

2.1 ลายตาหมากรุก ต้องร้อยอย่างเดียวกับเสือชั้นเดียวจนหมดฟันพิมเล็กๆ เมื่อถึงฟันใหญ่ให้ร้อยเส้นหนึ่งเว้นเส้นหนึ่งจนตลอดฟันใหญ่ แล้วเริ่มร้อยฟันเล็กอีกด้านหนึ่ง เหมือนตอนต้น

2.2 ลายตาหมากรุก ทุกลายจะต้องร้อยตรงฟันเล็กเช่นเดียวกันเสมอ ตรงฟันใหญ่เริ่มร้อย 3 เส้น เว้น 1 เส้น ต่อไปร้อย 2 เส้น เว้น 1 เส้น และต่อไปร้อย 3 เส้น เว้น 1 เส้น ร้อย 2 เส้น เว้น 1 เส้น สลับกันไปอย่างนี้ตลอดฟันใหญ่และจบลงด้วยฟันเล็กเช่นเดิม

2.3 ลายตาเกล็ดกระ ตรงฟันใหญ่เว้น 1 เส้น ร้อย 4 เส้น เว้น 1 เส้น ร้อย 4 เส้น ตลอดไป

2.4 ลายเกล็ดเต่า ตรงฟันใหญ่เว้น 1 เส้น ร้อย 5 เส้น เว้น 1 เส้น ร้อย 5 เส้น ตลอดไป

นอกจากนี้ยังมีการร้อยลายตาผ้าเช็ดหน้า ลายห้องอีกหลายลาย แต่ทั้งนี้ เป็นการยากต่อการเขียนอธิบายและการจดจำ ปัจจุบันนี้การทอเสือสองชั้นแทบจะไม่มีใครทอ นอกจากเป็นการสั่งพิเศษ ในอดีตการทอเสือสองชั้นจะนิยมใช้กักที่เส้นหยาบทอ ถ้าใช้กักเส้นละเอียด ทอ จะเกิดการซ้อนกันและสิ้นเปลือง

วิธีการทอเสือ การทอนี้ต้องใช้ 2 คนด้วยกัน คนหนึ่งเป็นคนกระทบ อีกคนหนึ่งเป็นคนพุ่ง เส้นก

คนทอ มีหน้าที่พลิกพิมให้คว่ำหงายและกระทบเส้นก พร้อมกับคอยสังเกต ลักษณะของเส้นกที่กระทบกันนั้น ขาด ไค้งงอหรือไม่ ผู้พุ่งให้สีหรือเปลี่ยนสีที่ถูกต้องหรือไม่

ผู้พุ่ง มีหน้าที่ส่งเส้นกตามจังหวะหงายและคว่ำพิม พร้อมด้วยการทาลวดลาย ของผืนเสือ การชิงเส้นเอ็นเพื่อการทอ ส่วนใหญ่การชิงครั้งหนึ่งจะทอเป็นเสือได้ 2 ผืน เมื่อทอเสร็จแล้วก็จะจำหน่ายให้กับกลุ่มเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เสือก

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

การสร้างลวดลายบนผืนเสือ

ลายพื้นฐานของเสือก เป็นลายขีด เพียงแต่ใช้การสลับสีของเส้นก ทำให้เกิดเป็น ลวดลายที่สวยงาม เรียกว่า “ตา” ลายของเสือพอจำแนกออกเป็นลายหลัก ๆ ได้ดังนี้

1. ลายพิน หมายถึงการใช้สีกสีเดียว พุ่งสลับการคว่ำหงายของพิมติดต่อกัน ก็จะได้ เป็นสีพิน เช่น พินเขียว พินแดง พินขาว เป็นต้น

2. ลายไหลหรือลายน้ำไหล หมายถึง การใช้กสองสี พุ่งสลับกับคว่ำพิม 1 สี หงายพิม 1 สี ก็จะได้ทางสีสลับกันตามเส้นเอ็นที่ชิง

3. ลายสลัป หมายถึง การใช้กสองสีหรือจะเป็นสามสีก็ได้ สีหนึ่งจะเป็นสีพื้น อีกสองสีจะเป็นสีทำตา การพุ่งจะใช้สีทำตาพุ่งสลัปกันกับสีพื้น เวลาจะสลัปตาก็พุ่งสีพื้นติดต่อกัน 2 เส้น ตาของเสื้อก็จะสลัปลายสลัปที่นิยมทอกันทั่วไป ได้แก่ ตาแดงดำ ตาแขก ตาตะแคง ตาพริกไทย ตาสอดไส้ เป็นต้น

4. ลายผสม หมายถึง การทอเป็นตาใหญ่ ๆ ที่ผสมสานกันของทั้งสามลายที่กล่าวแล้วข้างต้น ได้แก่ ตาลูกโซ่ ตาก้างปลา ตาไม้กางเขน ตาดอกจันทร์ เป็นต้น

ลวดลายเสื้อที่ออกมาแต่ละผืน ล้วนเกิดจากจินตนาการความคิดของผู้ทอ ในการใช้สีสลัปสี การผสมผสานกันด้วยลายต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็น “ตา” บนผืนเสื้อ มีชื่อเรียกตามความคิดและความเข้าใจของผู้ทอ ไม่มีชื่อที่แน่นอนและตายตัว

ผลิตภัณฑ์จากต้นกก

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมไทย, (2537 : 157-158) กล่าวถึงผลิตภัณฑ์จากต้นกก ดังนี้

กก เป็นพืชล้มลุกตระกูลหญ้า ปลุกง่ายออกงามเร็ว ไม่ต้องระวังรักษามากนัก คนไทยรู้จักใช้ประโยชน์ของต้นกกโดยนำมาทอเป็นเสื้อเพื่อใช้ปูรองนั่งนอน หรือ ใช้ตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์ใช้สอยอื่นๆ นอกจากนี้ยังใช้เส้นกกเป็นวัตถุดิบในการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน

กกที่ใช้ในการทอเสื้อและทำผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องใช้อื่น ๆ แบ่งเป็น 2 ชนิดใหญ่ ๆ คือ

1. **กกพื้นเมือง หรือ กกรังกา** ตามภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “กกเหลี่ยม” ตามปกติมีขึ้นอยู่ตามริมฝั่งคลองและท้องนา หรือในที่ลุ่ม ลักษณะของลำต้นเป็นเหลี่ยม 3 เหลี่ยม ด้านทั้งสามเว้าเข้าหาแกนกลาง ลำต้นใหญ่ มีใบเรียวกลม สั้น หนา ต้นหนึ่งมีประมาณ 2-3 ใบ ผิวของกกเหลี่ยมแข็ง กรอบและไม่เหนียว เมื่อทำเป็นผืนเสื้อแล้วขัดไม่เป็นเงา และ ใช้ไม่ทนทาน ใช้ทอเสื้อหยาบ ๆ แบบพื้นบ้านที่ใช้กันทั่วไป กกชนิดนี้มีขึ้นเองทั่ว ๆ ไป ในจังหวัดต่าง ๆ ไม่มีผู้ปลูกกันเป็นลำเป็นสันเหมือนกกกลม

2. **กกเสื้อ** ภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “กกกลม” มีลำต้นกลม เรียว ผิวมัน อ่อนนุ่ม เหนียวไม่กรอบ มีผิวสีเขียวแก่ ข้างในลำต้นมีเนื้ออ่อนสีขาว ความยาวของกกที่นำมาทอ อยู่ในช่วงยาวประมาณ 1.5 - 2.00 เมตร กกชนิดนี้ไม่มีใบ เจริญเติบโตเป็นกอ กกกลมนี้ชอบขึ้นในที่ลุ่มเป็นโคลนเลน เมื่อนำกกกลมมาทอเป็นผืนเสื้อแล้วจะได้สัมผัสที่นุ่มนวลขจัดดูเป็นมันเงางาม คนจึงนิยมนำมาทอเสื้อ กกชนิดนี้มีอยู่ในแถบภาคตะวันออก เช่น จังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดนครนายก และจังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น

ผลิตภัณฑ์กก เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยที่พัฒนามาจากงานหัตถกรรมพื้นบ้าน สืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่รู้จักกันดีคือ “เสื่อกก” ราษฎรชนบททั่วทุกภาค ทำขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน สำหรับปูพื้น รองนั่ง นอนในบ้าน และใช้ในกิจกรรมอื่นๆ เช่น ศาสนพิธีตามวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นต้น เสื่อกกที่มีชื่อเสียงของไทยคือ เสื่อกกจันทบุรี ซึ่งมีการผลิตเป็นจำนวนมากทั้งในระดับอุตสาหกรรมในครอบครัวตามหมู่บ้าน และระดับโรงงานอุตสาหกรรมปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์กกได้รับการพัฒนาออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความสวยงามและเพิ่มประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น เพื่อการขยายตลาดผลิตภัณฑ์กกและการเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจแก่ราษฎรชนบทของประเทศ

การออกแบบผลิตภัณฑ์ก ก สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีนาถ ใน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ประทับอยู่ ณ วังสวนบ้านแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี พระองค์มีพระราชดำริให้ข้าราชการบริพารในพระองค์ทำผลิตภัณฑ์ก กขึ้น เป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวโดยใช้ชื่อว่า “อุตสาหกรรมสวนบ้านแก้ว” เมื่อว่างจากภารกิจ ก็ทรงโปรดการออกแบบเสื้อก กเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่สวยงามและทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระเป๋าถือ จนเป็นที่นิยมของคนไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้ผลิตภัณฑ์เสื้อก กจันทบุรีแพร่หลาย ทั่วไป ชาวจันทบุรีที่ประกอบอาชีพเสื้อก กก็ดำเนินรอยตามพระองค์พัฒนาเสื้อก กจันทบุรีแพร่หลาย มากยิ่งขึ้น

ประเภทของรูปแบบผลิตภัณฑ์ก กที่มีในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. เสื้อก ก
2. ผลิตภัณฑ์ที่ตัดเย็บจากเสื้อก ก
3. ผลิตภัณฑ์จากเส้นก ก

1. เสื้อก ก รูปแบบเสื้อก ก มีทั้งแบบที่ใช้วิธีสานและวิธีทอเสื่อโดยใช้ก กและฟืม ราษฎรชนบท ทั่วไปนิยมทอเสื้อก กมากกว่าการสานเสื่อ ซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดของต้นก ก และความต้องการประโยชน์ ใช้สอย การทอเสื้อก กมีทั้งประเภทที่ใช้ต้นก กทั้งต้นมาทอ เช่น เสื้อก กจังหวัดเชียงราย ทางภาคเหนือ และประเภทเสื่อที่ทอจากต้นก กซึ่งจักเป็นเส้นเล็ก ๆ โดยทอเป็นลายขัด มี 2 ลักษณะคือ เสื่อก กชั้นเดียวและเสื้อก กสองชั้น เสื่อทั้งสองลักษณะนี้แตกต่างกันที่การร้อยเส้นยืนในก กทอเสื่อ เสื่อก กชั้นเดียวจะร้อยเส้นยืนทุกเส้น สามารถทยอยดอกเป็นลวดลายได้ เสื่อมีเนื้อแน่น ค่อนข้างแข็ง การใช้งานทนทาน ส่วนเสื้อก กสองชั้นการร้อยเส้นยืนในก กจะเว้นช่องสลับกัน เสื่อมีเนื้อหนาและนิ่มกว่า ใช้เป็นเสื่อปูนอนบางที่เรียกเสื่อลูกฟูก เสื่อทั้งสองลักษณะนี้มีการทอกันทั่วไปตามพื้นบ้าน ในภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แหล่งทอเสื้อก กที่มีชื่อเสียงและทำกันมานานที่สุด อยู่ที่จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดปราจีนบุรี

2. ผลิตภัณฑ์ตัดเย็บจากเสื้อก ก เนื่องจากจังหวัดจันทบุรีมีการทอเสื่อมากที่สุด ทั้งในระดับ อุตสาหกรรมในครอบครัวตามหมู่บ้านและระดับโรงงานอุตสาหกรรมทอเสื้อก ก จึงได้มีการแข่งขัน ขยายตลาดการใช้เสื่อมากขึ้น โดยการออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์จากเสื้อก กให้มีประโยชน์ใช้สอย มากขึ้น และใช้วิธีการตัดเย็บด้วยจักรอุตสาหกรรม โดยก กนริมของผ้าและนำมาสอยติดกัน ขึ้นรูปทรงต่าง ๆ เช่น เสื้อพับได้ กระเป๋าถือ กล่องใส่กระดาษเช็ดหน้า เครื่องใช้ในสำนักงาน กรอบรูป กล่องบรรจุของที่ระลึกต่าง ๆ เป็นต้น

3. ผลิตภัณฑ์จากเส้นก ก เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน ซึ่งใช้วิธีขึ้นรูปเช่นเดียวกับ เครื่องจักสานที่ทำจากเส้นใยพืชชนิดอื่น ๆ โดยไม่ต้องใช้จักรอุตสาหกรรม รูปแบบผลิตภัณฑ์ ที่ทำจำหน่ายมากเป็นประเภทกระเป๋าถือสตรีและหมวก มีหลายแบบ หลายขนาดต่าง ๆ กัน แหล่งที่ทำกันมากอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

ชุมชนท่าแฉลบและวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอเสื่อท่าแฉลบ

จากจดหมายเหตุว่าด้วยเรื่อง ท่าแฉลบ (สุมลทริกกาญจน์ มายะรังสี, 2564) เมื่อเอ่ยว่าท่าแฉลบ คนจันทบุรีน้อยคนนักที่จะไม่รู้จักเพราะเป็นท่าเทียบเรือเก่า วิถีทางทะเลดี แถมอาหารทะเลสด ๆ ขึ้นจากเรือชาวประมงลงกระทะกินเลยทีเดียว เอกสารจดหมายเหตุว่า ในสมัยที่การคมนาคมทางทะเลยังเป็นหัวใจของการเดินทาง ชาวจันทบุรีใช้ท่าเทียบเรือแห่งนี้สำหรับเดินทาง พบว่าเมื่อครั้งรัชกาลที่ 7 เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีโดยประทับเรือพระที่นั่งมหาจักรี ในวันที่ 21 เมษายน 2470 มีการกล่าวถึง ท่าแฉลบว่า เมื่อเรือพระที่นั่งมหาจักรีมาจอดที่ที่จอดแล้ว ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีลงไปเฝ้าในเรือพระที่นั่งแล้วรีบกลับมาคอยเฝ้าถวายพระแสงราชวุธที่ปราสาทท่าแฉลบ

นอกจากนี้ยังมีเอกสารรายงานการตรวจเรือเมล์เทียบท่าแฉลบ ใน พ.ศ.2478 ว่ามีเรือเมล์ไปและมายังท่าแฉลบแห่งนี้ มีเรือดังนี้

1. เรือนิภา ไป-กลับ กรุงเทพฯ ฮาเตียน (เวียดนาม) เรือออกเวลา 12.40 น.
2. เรือปากพั่น ไป-กลับ คลองใหญ่ (ตราด) กรุงเทพฯ เรือออกเวลา 09.10 น.
3. เรืออ่างหิน ไป-กลับ วันยาว (ขลุง) กรุงเทพฯ เรือ ออกเวลา 09.30 น.
4. เรือรีดัง ไป-กลับ ตราด กรุงเทพฯ เรือออกเวลา 17.30 น.
5. เรือสาบไถย ไป-กลับ ตราด กรุงเทพฯ เรือออกเวลา 24.00 น.และ 04.45 น.
6. เรือภานรุงษ์ไป-กลับ กรุงเทพฯ ฮาเตียน (เวียดนาม) เรือออกเวลา 12.00 น.
7. เรือลิ่วทะเล ไป-กลับ จันทบุรี กรุงเทพฯ เรือออกเวลา 12.50 น.
8. เรือตลบล่องคลื่น ไป-กลับ จันทบุรี ตราด เรือออกเวลา 05.30 น.

ภาพที่ 2.9 เรือเมล์เทียบท่าแฉลบ

ที่มา : (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จันทบุรี, 2564)

แม้กาลเวลาเปลี่ยนไป จากการคมนาคมทางเรือมาสู่การใช้ถนนเป็นหลัก แต่ท่าแฉลบแห่งนี้ก็ยังเป็นสถานที่ที่น่าสนใจของเมืองจันทบุรีอีกแห่งหนึ่งที่สามารถมาท่องเที่ยวและชื่นชมกับอาหารทะเลแสนอร่อยได้ตลอด

ชุมชนท่าแฉลบตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาของแม่น้ำจันทบุรี และที่นี่ยังเป็นรอยต่อของแม่น้ำอีกสองสาย คือ ทางทิศตะวันออกได้เชื่อมกับแม่น้ำแม่น้ำเวฬุของอำเภอขลุง แล้วไหลออกทะเลที่บ้านเกาะจิก (ปากน้ำเวฬุ) และทางทิศตะวันตกได้เชื่อมต่อกับแม่น้ำวังโตนดของอำเภอท่าใหม่ ไหลออกทะเลที่ปากน้ำแฉมหนู ในเมื่อครั้งอดีตท่าแฉลบเป็นเมืองท่าสำคัญของจันทบุรี ท่าเรือที่ใช้อยู่เห็นได้อยู่ในปัจจุบัน แต่ในปัจจุบันนี้ที่ท่าแฉลบได้กลับกลายมาเป็นแหล่งที่รวมเอาอาหารทะเลที่เลิศรสที่อยู่ใกล้กับตัวเมืองจันทมากที่สุด อาหารทะเลที่นี่เรียกได้ว่า ใครที่มาจันทบุรีแล้วไม่ได้กินอาหารทะเลที่ท่าแฉลบถือว่ายังมาไม่ถึงจันทบุรีกันเลยทีเดียว นอกจากอาหารทะเลที่อร่อยแล้วที่ท่าแฉลบนี่ยังมีของดีที่ซ่อนอยู่ คือ การได้ล่องเรือชมวิถีแห่งน้ำยามเย็น ชมแพเลี้ยงหอยนางรม กระชังปลา และที่พลาดไม่ได้นั่นคือการที่ได้ไปชมการเลี้ยงหอยนางรมและหอยตะไกรถมให้โตด้วยงานวิจัยของชาวบ้านเอง

ภาพที่ 2.10 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าแฉลบ

ภาพที่ 2.11 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าแฉลบ

ภาพที่ 2.12 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าแฉลบ

ภาพที่ 2.13 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าแฉลบ

ภาพที่ 2.14 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าแฉลบ

ภาพที่ 2.15 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนท่าแฉลบ

ที่มาของชื่อวากันว่าเดิมบ้านท่าแฉลบเป็นท่าเรือที่คึกคักมากๆ จนต้องจอดเรือเบียดแฉลบกันไปมา รำลือในเรื่องอาหารทะเลสด ๆ ที่มีหอยนางรมตัวใหญ่เป็นไฮไลท์ รวมทั้งกลุ่มทอเสื่อจันทบูรที่สืบทอดงานฝีมือกันมาอย่างยาวนาน ชาวบ้านได้นำต้นกกมาทอเป็นผืนใ้หนึ่ง ปัจจุบันชาวบ้านยังคงทำนาทอซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการทำนาข้าว คือ มีการดำนาทอ แฉบยังเก็บเกี่ยวด้วยเคียวแบบพิเศษ เรียกว่าใส่ใจตั้งแต่ปลูก ส่วนการทอที่นี้มีกลุ่มชาวบ้านที่นำกกมาตาก ย้อมสี จนถึงทอเป็นผืนทั้งเล็กใหญ่ ส่วนลวดลายและสีสันทันมีหลากหลายมาก ซึ่งได้รับการพัฒนาโดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จมาประทับที่จังหวัดจันทบุรี ระหว่างพ.ศ. 2493 – 2511

จังหวัดจันทบุรี ไม่ได้มีชื่อเสียงแค่เรื่องผลไม้ แต่ยังมีผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นเพื่อรักษาภูมิปัญญาของชุมชนเอาไว้ นั่นก็คือ เสื่อจันทบูร ปัจจุบันเสื่อจันทบูรได้มีการออกแบบและต่อยอดการผลิตออกมาหลากหลายรูปแบบ มีความทันสมัยมากขึ้น เพื่อให้เข้าถึงผู้บริโภคได้ทุกกลุ่มเป้าหมาย ตั้งแต่เสื่อผืน เสื่อบุฟองน้ำ เสื่อพับ และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากเสื่ออกก เช่น กระเป๋า หมอน ที่รองจาน กล่องใส่ทิชชู หมวก รองเท้า ตุ๊กตาติดาผนัง

ด้วยคุณสมบัติโดดเด่นของกกและปอกระเจ้า ซึ่งปลูกใน 5 อำเภอ ที่มีลักษณะเป็นดินเค็ม มีปฏิกริยาเป็นกรด สภาพน้ำเป็นน้ำกร่อย ทำให้กกมีความเหนียว นุ่ม ผิวมันวาว ไม่เปราะง่าย ๆ เมื่อนำมาทอเป็นเสื่อแล้วไม่ขึ้นรังง่าย ๆ มีรูปแบบลวดลายสวยงาม และยังมีอายุการใช้งานนานร่วมสิบปี ทำให้เสื่อจันทบูรเป็นสินค้าประจำจังหวัดจันทบุรีควบคู่วิถีชุมชนประวัติศาสตร์ (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ ตั้งอยู่เลขที่ 132 หมู่ที่ 9 ตำบลท่าแฉลบ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เป็นกลุ่มผู้ประกอบการต้นแบบของจังหวัดจันทบุรีที่สำคัญ นโยบายของกลุ่มได้มุ่งเน้นการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้สู่ชุมชน ช่วยทำให้เศรษฐกิจฐานรากมีความมั่นคงเข้มแข็ง และรักษาคุณค่าภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษไว้ได้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดจันทบุรี

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชนโดยรอบ จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมจากกกที่มีการปลูกในท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์มีการออกแบบและผลิตโดยคนในชุมชน และเป็นศูนย์กลางในการรับสินค้าจากคนในกลุ่มที่ผลิตขึ้นเพื่อจัดจำหน่าย และเปิดเป็นศูนย์เรียนรู้ให้บุคคลทั่วไปและสถานศึกษาเข้ามาเรียนรู้การทอเสื่ออกก พร้อมพัฒนารูปแบบสินค้าร่วมกับสถาบันการศึกษาเพื่อต่อยอดผลิตภัณฑ์และส่งประกวดเชิงนวัตกรรม

ภาพที่ 2.16 บรรยากาศของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแหลม

ภาพที่ 2.17 ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ

ภาพที่ 2.18 ภาพปะติดจากเสื่อกก เด็กผมจุกสวัสดิ์ หญิง-ชาย

การทอเสื่อของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบในครั้งแรกเกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกที่ประกอบอาชีพทอเสื่อ แปรรูปผลิตภัณฑ์จากเสื่อเหมือนกัน หรือที่มีเวลาว่างที่ตรงกัน และเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องเสื่อกก มีทักษะเรื่องการปลูกกก การเตรียมกกและการทอเสื่อกก เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อที่จะเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวให้สูงขึ้นด้วยมีความต้องการที่จะให้เป็นการสืบทอดอาชีพและรักษามรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านไว้ เมื่อเกิดการรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชนแล้ว จึงมีการแปรรูปเสื่อให้เป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า ทางกลุ่มได้มีการคิดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ตลอดเวลา เพื่อที่จะให้สินค้าตรงกับความต้องการของลูกค้า ซึ่งบางครั้งนั้นลูกค้าก็จะเป็นผู้เสนอรูปแบบสินค้าที่ทันต้องการให้ทางกลุ่มผลิตให้ ทำให้ผลิตภัณฑ์มีรูปแบบที่ทันสมัยและตรงกับความต้องการของลูกค้า ทำให้สามารถจำหน่ายได้รวดเร็วขึ้น ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่ทางกลุ่มคิดค้น เช่น ตะกร้าลายต้นสน และเสื่อตะไคร้หอม เป็นต้น

วิธีการทอเสื่อของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ การทอเสื่อจันทบูรเป็นความคิด ความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเดิมของชุมชนบ้านท่าแฉลบ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดผสมผสานกับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมมาประดิษฐ์ให้ได้เสื่อกกที่ประณีต มีลวดลายหลากหลายและงดงามซึ่งเป็นลวดลายดั้งเดิมของเสื่อกกจันทบูร และมีการนำเทคนิควิธีการมาแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มสมาชิก แลกเปลี่ยนกับสมาชิกภายนอกกลุ่ม อีกทั้งยังได้นำเทคโนโลยีง่ายๆ นำมาพัฒนาการทอเสื่อกกจันทบูรให้ได้เสื่อกกที่ประณีต มีลวดลายหลากหลายและงดงามซึ่งเป็นลวดลายดั้งเดิมของเสื่อกกจันทบูร แต่มีสีสันสวยงาม มีเส้นกที่มีคุณภาพ ทั้งนี้ การทอเสื่อของกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบบังมีการพัฒนาเสื่อจันทบูรตามทีลูกค้านำเสนอหรือให้แนวคิดมาทำใหม่ ลายเสื่อกกจึงมีความทันสมัย

เสื่อทาทาแอลบสานด้วยความประณีตจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่เน้นดีไซน์เรียบง่ายมีกลิ่นอายของความคลาสสิกแต่ก็มีความทันสมัยทำให้สามารถหยิบมาใช้ได้เรื่อย ๆ

เสื่อทาทาแอลบ เสื่อกกจันทบุรีแท้ ๆ จากวิถีชีวิตสู่การพัฒนาเสื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความร่วมสมัย มีคุณค่า มีความพิถีพิถันในทุกรายละเอียด การันตีจากรางวัลคุณภาพชั้นเยี่ยม จนได้รับตรา GI ถือเป็นอีกหนึ่งสถานที่ที่มีการดูงานจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด

ภาพที่ 2.19 เศษเสื่อที่เหลือจากการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ แล้ว

งานประยุกต์ศิลป์

ความหมายของศิลปะ

คำที่เป็นปัญหาถกเถียงและแสวงหาความจริงกันอยู่ทุกยุคทุกสมัย คือ ปัญหาเรื่องความงาม คำที่คู่กันมา คือ ศิลปะ ก็เป็นอีกคำหนึ่งที่ต้องสอบถามกันทุกยุคทุกสมัยเช่นกัน เพราะคำว่า ศิลปะ จะมีความหมายและขอบข่ายเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลาตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

ในขั้นแรกนี้ควรจะสำรวจดูว่า ในอดีตที่ผ่านมามีการให้ความหมายของศิลปะว่าอย่างไรบ้าง และตอนท้ายควรจะได้ทดลองหาความหมายของศิลปะที่เหมาะสมกับยุคสมัยของเรา ในอดีตมีผู้ให้ความหมายของศิลปะไว้มากมายท่านจะค้นหาได้จากหนังสือเล่มอื่น ๆ ในที่นี้จะยกตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้

อริสโตเติล (Aristotle) ศิลปะ คือ การเลียนแบบธรรมชาติ

ตอลสตอย (Leo Tolstoi) ศิลปะ คือ การถ่ายทอดความรู้สึก

โครเช (Croce) ศิลปะ คือ การแสดงให้เห็นความเข้าใจลึกซึ้งภายใน (ซึ่งจะแสดงออกโดยวิธีอื่นไม่ได้ นอกจากการสร้างเป็นงานศิลปะ)

พาร์เคอร์ (Parker) ศิลปะ คือ การระบายความปรารถนาในใจของศิลปินออกมา

ยังมีคำนิยามของศิลปะที่น่าสนใจอีกที่ น่าจะรับรู้ไว้ แม้จะไม่ทราบนามของผู้ในคำนิยาม ศิลปะ คือ การแสดงออกเกี่ยวกับความศรัทธา เชื่อถือของแต่ละสมัย สำหรับในประเทศไทย มีการให้คำนิยามของศิลปะไว้หลายคำนิยาม เช่น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 นิยามว่าศิลปะ คือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์เห็น

พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2541 นิยามว่าศิลปะ คือ ผลแห่งพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่แสดงออกในรูปลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรีย์ภาพ ความประทับใจ หรือความสะท้อนใจ ตามอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หรือความเชื่อ ในลัทธิศาสนา และกล่าวว่า ศิลปะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วิจิตรศิลป์ (Fine Art) กับประยุกต์ศิลป์ (Applied Art)

วิจิตรศิลป์ (Fine Art) คือผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้นงามบริสุทธิ์ มีการแสดงออกถึงอารมณ์ สะท้อนใจที่ผู้ชมรับรู้ได้ เป็นผลงานที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และแสดงเอกลักษณ์หรือมีลักษณะต้นแบบ ปรากฏจุดมุ่งหมายในด้านความรู้สึกและจินตนาการทางจิตใจมากกว่าผลประโยชน์ทางกาย หรือมุ่งแสดงถึงพุทธิปัญญามากกว่าทักษะทางแรงงาน

วิจิตรศิลป์ แบ่งออกเป็น 6 สาขา ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี ศิลปะการแสดง และวรรณกรรม แต่ต่อมาในปัจจุบันงานศิลปะหลายประเภท ได้รับการพัฒนาจนมีคุณค่าในเชิงสร้างสรรค์ และได้ยอมรับว่าเป็นงานวิจิตรศิลป์ด้วยเช่นกัน คือ ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย ภาพยนตร์ การพ่นสีบนกำแพง และการสักบนร่างกายของมนุษย์

ประยุกต์ศิลป์ หรือ ศิลปะประยุกต์ (Applied Art) คือศิลปะประเภทหนึ่ง ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยสำคัญ แต่คำนึงถึงความงามหรือสุนทรีย์ภาพด้วย จะเป็นงานชิ้นเดียว หรืองานอุตสาหกรรมก็ได้ คำนี้ใช้เรียกศิลปะต่างๆ ที่ไม่ใช่วิจิตรศิลป์ เช่น งานออกแบบภาชนะเครื่องใช้ประจำวัน งานออกแบบฉากละคร งานออกแบบเครื่องแต่งกาย งานออกแบบตกแต่งอุตสาหกรรมศิลป์ พาณิชยศิลป์ ตลอดจนงานออกแบบนิเทศศิลป์ ซึ่งอาจแยกออกเป็นงานเขียน ภาพโฆษณา เครื่องปั้นดินเผา และอื่นๆ อีกมาก

นอกจากนี้งานประยุกต์ศิลป์ยังรวมไปถึงงานจุลศิลป์ หรือ ประณีตศิลป์ (Minor Art) เพราะงานจุลศิลป์ เป็นงานศิลปะที่มีขนาดย่อม มุ่งทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยควบคู่ไปกับความงาม โดยจะต้องใช้ฝีมือและความชำนาญในการประดิษฐ์ เช่น งานสลักไม้ งานทำเครื่องเรือน ออกแบบเครื่องแต่งกาย ลายผ้า งานทำเครื่องเพชรพลอย เครื่องแก้ว เครื่องถ้วย เครื่องถม เป็นต้น หนึ่ง ประยุกต์ศิลป์ ยังมีความหมายคล้ายศิลปะเพื่อประโยชน์ (Useful Art) อีกด้วย (ฉัตรชัย อรรถปักษ์, 2552 : 9-10)

สรุปว่า วิจิตรศิลป์ คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจหรืออารมณ์ เช่น ความงาม ความประทับใจ ความพึงพอใจ ตลอดจนความรู้สึกต่าง ๆ แต่ความรู้สึกต่าง ๆ ที่แสดงออกนั้นต้องเป็นเรื่องที่ไม่ทำลายศีลธรรม ศิลปะใดก็ตามที่สร้างขึ้นเพื่อจิตใจศิลปะนั้น จัดเป็นงานวิจิตรศิลป์ ส่วนประยุกต์ศิลป์ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางร่างกาย หรือประโยชน์ใช้สอย และอาศัยความงามเป็นส่วนประกอบ ประยุกต์ศิลป์นั้นเป็นการนำเอาผลงาน

ที่มนุษย์สร้างขึ้นให้สามารถนำมาใช้สอยเพื่อการดำรงชีวิต เพื่อให้มีชีวิตที่มีความสะดวกสบาย มีความปลอดภัยสูง มั่นคง แข็งแรง และสวยงาม เพื่อจูงใจผู้บริโภค (Consumers) ให้นิยมชมชอบ และต้องการมีไว้ใช้สอย ศิลปะใดที่สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางกาย ศิลปะนั้นเป็น ประยุกต์ศิลป์

จากความหมายที่กล่าวมาทำให้งานประยุกต์ศิลป์มีความหมายคล้ายกับงานศิลปหัตถกรรม เพียงแต่งานศิลปหัตถกรรมจะทำขึ้นด้วยฝีมือเป็นหลัก แต่งานประยุกต์ศิลป์จะรวมไปถึงสิ่งที่สร้างขึ้น ด้วยเครื่องจักรด้วย งานประยุกต์ศิลป์ จำแนกออกไปได้ทั้งหมด 5 แขนง อันได้แก่

1. พาณิชยศิลป์ (Commercial Art)

เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเพื่อสนับสนุนกิจการค้า และการบริการ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ได้แก่ การออกแบบเครื่องหมายการค้า การออกแบบสิ่งพิมพ์ การออกแบบโฆษณา การออกแบบฉลากสินค้า การออกแบบจัดแสดงสินค้า ฯลฯ ผู้สร้างสรรค์งานพาณิชยศิลป์ เรียกว่า นักออกแบบ (Designer)

1.1 การออกแบบเกี่ยวกับเครื่องแต่งกาย

ได้แก่ เสื้อ กางเกง กระโปรง รองเท้า ถุงเท้า เครื่องประดับต่างๆ รวมทั้งแฟชั่น การแต่งกายทั้งหลาย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ผู้ออกแบบจะต้องออกแบบให้ทันสมัย ตามความนิยมของสังคมเสมอ

1.2 การออกแบบตกแต่งหน้าร้านค้าและเวที

เป็นการแสดงผลงานด้านการค้ารวมถึงการจัดตู้โชว์ เพื่อให้ดึงดูดความสนใจผู้พบเห็น

1.3 การออกแบบโฆษณา

เป็นการออกแบบเพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้พบเห็น มีลักษณะที่สะดุดตาทั้งภาพ และตัวอักษร ให้เข้าใจได้ง่ายและจดจำได้รวดเร็ว เช่น การโฆษณาทางโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ ป้ายประกาศ เป็นต้น

1.4 การออกแบบสิ่งพิมพ์

เป็นการออกแบบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพิมพ์ จะเป็นงานพิมพ์ด้วยวิธีใดก็ตาม ที่มีความชัดเจน ประณีต งดงาม ทั้งข้อความและเส้นขอบงาน เช่น งานออกแบบตัวอักษร งานออกแบบจัดหน้าหนังสือและปก การออกแบบบัตรชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

1.5 การออกแบบสัญลักษณ์สื่อความหมาย

เป็นการออกแบบที่สื่อความหมาย เป็นรูปแบบต่างๆ ให้ผู้พบเห็นได้เข้าใจโดยไม่จำเป็นต้องมีคำบรรยายประกอบ เช่น เครื่องหมาย จราจร เครื่องหมายสินค้าผลิตภัณฑ์ต่างๆ และ รูปลักษณะของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น

1.6 การออกแบบบรรจุภัณฑ์

เป็นการออกแบบสิ่งของ หีบห่อ หรือภาชนะบรรจุสินค้านอกจากนี้ยังเป็นการประชาสัมพันธ์สินค้าตามรูปแบบต่างๆ โดยมีคำบรรยายประกอบตามรูปลักษณะของสินค้านั้น ๆ

2. มัณฑนศิลป์ (Decorative Art)

เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเพื่อการตกแต่ง สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความสวยงาม และเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น ได้แก่ การจัดตกแต่งภายในบ้าน อาคาร สถานที่ต่าง ๆ การตกแต่งภายนอก การจัดสวน การจัดนิทรรศการ การจัดบอร์ด ป้ายนิเทศ การจัดแสดงสินค้า การแต่งกาย การแต่งหน้า การตกแต่งร้านค้า เป็นต้น ผู้สร้างสรรค์งานมัณฑนศิลป์ เรียกว่า มัณฑนากร (Decorator)

2.1 การออกแบบตกแต่งภายใน

หมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมภายในอาคาร บ้านเรือน หรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ให้เกิดความสะดวกสบายเหมาะสมต่อการใช้สอย และความงามในรูปแบบ โดยการจัดวางกลุ่มของเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ชั้นวางของ ตู้ เติง โคมไฟ ม่าน เป็นต้น

2.2 การตกแต่งภายนอก

หมายถึง การจัดตกแต่งบริเวณภายนอกอาคาร สถานที่ เป็นการจัดสภาพแวดล้อมให้สัมพันธ์กับอาคารรวมทั้งการจัดถนน ทางเดินสัญจร กลุ่มของต้นไม้ และการดูแลรักษา รูปแบบของการจัดเช่นเดียวกันกับการตกแต่งภายใน

3. อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art)

เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันสนองความต้องการในด้านความสวยงาม เป็นการคิดค้นกรรมวิธีที่จะทำให้ผลผลิตที่มีประโยชน์ใช้สอยเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น เสื้อผ้า เฟอร์นิเจอร์ รถยนต์ ของขวัญ เป็นต้น วิวัฒนาการชนิดนี้ขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีของเครื่องจักร รวมทั้งสัมพันธ์กับแนวโน้มทางด้านเศรษฐศาสตร์ด้วย

4. การออกแบบ (Design)

การถ่ายทอดรูปแบบจากความคิดออกมาเป็นผลงาน ที่ผู้อื่นสามารถมองเห็น รับรู้ หรือสัมผัสได้ เพื่อให้มีความเข้าใจในผลงานร่วมกัน การออกแบบมี 3 ประเภท คือ

4.1 การออกแบบสถาปัตยกรรม

การออกแบบก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ทั้งสิ่งก่อสร้างที่คนทั่วไปอยู่อาศัยได้ เช่น สถาปัตยกรรม อนุสาวรีย์ รวมถึงการกำหนดผังบริเวณต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสวยงามและเป็นประโยชน์แก่การใช้สอยตามต้องการ งานสถาปัตยกรรมเป็นแหล่งรวมของงานศิลปะทางกายภาพเกือบทุกชนิด และมักมีรูปแบบแสดงเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ ในช่วงเวลานั้น ๆ

สถาปัตยกรรมประยุกต์ศิลป์จะนำเอาความเจริญทางด้านวิศวกรรม เทคโนโลยี เข้ามาผสมทำให้เกิดความรวดเร็วในการผลิตในลักษณะ mass product ซึ่งเหมือนกันจำนวนมาก เช่น บ้านจัดสรร เป็นต้น

4.2 การออกแบบผลิตภัณฑ์

หมายถึง การออกแบบอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและผู้บริโภค เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในจำนวนมาก จึงผลิตโดยระบบอุตสาหกรรม จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ความสวยงาม ความปลอดภัย โครงสร้าง ความสะดวกสบายในการใช้งาน วัสดุ กรรมวิธีการผลิต การซ่อมบำรุงรักษา และราคาด้วย

หลักในการออกแบบผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทอาจแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้งานของผลิตภัณฑ์นั้นๆ จึงควรส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์นั้นเด่นขึ้นมาและน่าสนใจ

4.2.1 ผลิตภัณฑ์อุปโภค เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในบ้าน เช่น เฟอร์นิเจอร์ เครื่องใช้ไฟฟ้าและสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน งานหัตถกรรม เป็นต้น

4.2.2 ผลิตภัณฑ์บริการ เช่น เครื่องใช้สำนักงานเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ โทรศัพท์ หรือเครื่องใช้ที่มีลักษณะการให้บริการ เป็นต้น

4.2.3 ผลิตภัณฑ์เครื่องจักรกล เช่น เครื่องมือกล เครื่องยนต์ ลิฟต์ เครื่องจักร เป็นต้น

4.2.4 ผลิตภัณฑ์ขนส่ง เช่น รถยนต์ รถไฟ เรือ เครื่องบิน เป็นต้น

4.3 การออกแบบสื่อสาร

เป็นการออกแบบที่มุ่งสร้างความเข้าใจระหว่างบุคคล ซึ่งอาจสื่อความเข้าใจกัน ด้วยตัวอักษรหรือสัญลักษณ์ การสื่อความหมายนี้จะปรับปรุงรูปแบบมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว นอกจากนี้การออกแบบสื่อสารยังเป็นการออกแบบที่มุ่งให้สื่อส่งไปนั้นเข้าใจง่าย จดจำง่าย ดึงดูดความสนใจด้วยวิธีการจัดทำเป็นตัวอักษร ภาพสัญลักษณ์ สื่อสิ่งพิมพ์ ป้ายโฆษณา แค็ตตาล็อก โบชัวร์ และการแพร่ภาพทางสื่อต่าง ๆ เป็นต้น

5. หัตถศิลป์ (Craft)

หัตถกรรม หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ แสดงออกถึงความชำนาญ ชำนาญของผู้ผลิต ในขั้นแรกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่อมามีการพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบ การใช้วัสดุและกรรมวิธีการผลิตมาโดยตลอดเป็นเวลานานนับพันปีจนเป็นงานศิลปะที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยและมีคุณค่าความงามจนแยกไม่ออก จึงเรียกว่า “ศิลปหัตถกรรม” (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2533 : 5)

หัตถศิลป์ หมายถึง งานศิลปะที่นำไปใช้ในงานหัตถกรรม โดยใช้มือทำเป็นส่วนใหญ่ งานที่ทำจึงต่างกันตามความพอใจของผู้ทำให้ออกมาเหมือน ๆ กัน โดยไม่ใช้เครื่องจักรทำงาน แต่อาจใช้เครื่องทุ่นแรงช่วยบ้าง เช่น เครื่องปั้นดินเผา บันหม้อ โอง ไห งานแกะสลักไม้ การทำโต๊ะเก้าอี้ งานถักทอ งานทอ รววมถึงงานช่าง 10 หมู่ของไทย

ดังนั้น งานประยุกต์ศิลป์ หมายถึง การออกแบบสร้างสรรค์ผลงานประยุกต์ศิลป์ โดยเน้นการใช้หลักการสุนทรียภาพ ความงาม ผลงานออกแบบประยุกต์ศิลป์เหล่านี้เมื่อมองแล้วจะไม่ใช่ว่ามีประโยชน์เพียงอย่างเดียว แต่ผลงานเหล่านี้ยังคงความงามทางศิลปะด้วย ยกตัวอย่างเช่น ศิลปินท่านหนึ่งมีผลงานประติมากรรมไม้เป็นงานศิลปะชิ้นหนึ่ง ต่อมาท่านได้พัฒนาผลงานประติมากรรมของท่านนั้นเป็นโคมไฟ ซึ่งทำให้โคมไฟของท่านไม่ใช่แค่ส่องสว่างตามรูปแบบ

การใช้สอยของโคมไฟเพียงอย่างเดียว แต่รูปลักษณะของโคมไฟตัวนั้น ยังคงความงามทางศิลปะอีกด้วย หากพูดกันง่าย ๆ ก็คือ โคมไฟตัวนี้เป็นได้ทั้งงานออกแบบผลิตภัณฑ์และงานศิลปะในตัว ซึ่งแตกต่างจากการออกแบบผลิตภัณฑ์โดยทั่ว ๆ ไป ที่มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอย

กระบวนการออกแบบและพัฒนา

จากหลักฐานที่นักโบราณคดีได้ขุดค้นพบวัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ ของมนุษย์ในสมัยดึกดำบรรพ์ เป็นการยืนยันได้ว่ามนุษย์รู้จักการออกแบบมานานกว่า 6,000 ปี มีการใช้ความคิดสร้างสรรค์ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ มนุษย์ออกแบบตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการแต่ละอย่างโดยเฉพาะ การออกแบบ (Design) จึงมีความหมายกว้างขวางตามความเข้าใจที่แตกต่างกันไป มีผู้ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ไว้หลากหลาย เช่น

กรมวิชาการ (2544 : 166) ได้ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ว่า การลำดับความคิดหรือจินตนาการให้เป็นขั้นตอนเพื่อนำไปสู่การวางแผนในการแก้ปัญหา

วิรุณ ตั้งเจริญ (2545 : 47) ได้ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ว่า การคิดรวบยอดในแบบมโนทัศน์ (to conceive) หรือวางแผน (to plan) หรือการกระทำ (to execute) ในระดับคุณภาพ

นวนลน้อย บุญวงษ์ (2539 : 16) ได้ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ว่า ความพยายามสร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลง โดยการจัดระเบียบด้วยความมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหา และเพื่อสนองประโยชน์ทั้งตนเองและคนในสังคม

สกลธี ภู่งามดี (2546 : 9-10) ได้ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ว่า การแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์โดยผ่านกระบวนการพูดให้ทราบถึงความคิดของตน แล้วแสดงออกโดยการร่างภาพอย่างหยาบๆ จากนั้นแสดงออกโดยการเขียนรายละเอียดพร้อมคำบรรยาย โดยให้บุคคลอื่น ๆ รับทราบความคิดนั้น โดยสรุปความหมายของการออกแบบนับตั้งแต่ยุคแรก ๆ จนกระทั่งปัจจุบัน จะพบว่ากระบวนการออกแบบประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 ความคิดที่มีความเป็นนามธรรม หมายถึง การใช้ความคิดและความสามารถในการสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่กำหนดเป้าหมายไว้

ประการที่ 2 การปฏิบัติเพื่อความเป็นรูปธรรม หมายถึงกระบวนการทำงานตามความคิดที่สามารถมองเห็นลำดับของงานและการนำไปสู่ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งสามารถมองเห็นลำดับของงาน และการนำไปสู่ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งสามารถมองเห็นความสำเร็จนั้นได้ด้วยตา และถือว่าเป็นปัจจัยทางรูปธรรม

พจนานุกรม The American Heritage Dictionary (สกลธี ภู่งามดี, 2546 : 11-12) ได้กล่าวถึง ความหมายของการออกแบบ (Design) ไว้หลากหลาย เช่น

การออกแบบ (Design) หมายถึง ความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในใจก่อนลงมือปฏิบัติ

การออกแบบ (Design) หมายถึง วิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งจนถึงขั้นแห่งความสำเร็จ หรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การออกแบบ (Design) หมายถึง การวาดหรือการร่างภาพเพื่อนำเสนอรายละเอียดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในเบื้องต้นแล้วนำไปสร้างสรรค์งานจริงต่อไป

การออกแบบ (Design) หมายถึง การร่างภาพตัวอย่างคร่าวๆ ด้วยวิธีการวาด (Drawing) หรือ การร่างภาพ (Sketch)

การออกแบบ (Design) หมายถึง การประดิษฐ์ หรือการตกแต่งลาย

การออกแบบ (Design) หมายถึง แบบแผนหรือโครงการ หรือเหตุผลที่ใช้ในการกำหนดความตั้งใจ หรือวัตถุประสงค์

พจนานุกรม (The Grolier International Dictionary 1992 : 259) ได้ระบุว่า การออกแบบ (Design) หมายถึง การตกแต่งโครงสร้างก่อนเพิ่มรายละเอียด หรือ หมายถึง การร่างโครงสร้างโดยทั่วไปของผลงานศิลปะที่มีการวางแผนการใช้องค์ประกอบพื้นฐานของศิลปะ ซึ่งได้แก่ การใช้จุด (Point) เส้น (Line) น้ำหนักอ่อนแก่ (Shade) สี (Colour) รูปร่าง (Shape) รูปทรง (Form) และพื้นผิว (Texture) มาประกอบกันเป็นผลงานศิลปะตามความต้องการของศิลปิน รวมทั้งหมายถึง การตกแต่งสวดลายและการสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อใช้เป็นต้นแบบ ก่อนสร้างเป็นผลงานจริงต่อไป

Colis Cokz (ชโล บัญก่อและคนอื่น ๆ, 2548 : 215) ได้ให้ความหมายของการออกแบบ (Design) ว่า การประดิษฐ์หรือวางแผนงานสำหรับงานที่มีจุดมุ่งหมายแน่นอน การออกแบบสำหรับงานที่มีหน้าที่ใช้สอยโดยเฉพาะ เช่น แก้ว การออกแบบเส้นใย หรืออาจเป็นการวางแผนงานสำหรับโครงการที่จะทำ การออกแบบ จึงเป็นกิจกรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ที่ต้องใช้สติปัญญา

ดังนั้นจากความหมายดังกล่าวมา สรุปได้ว่าการออกแบบ (Design) หมายถึง การลำดับความคิดและจินตนาการของคนเราอย่างมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน แล้วถ่ายทอดออกมาเป็นชิ้นงาน หรือผลงานได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อแสดงให้ผู้อื่นสามารถมองเห็นรับรู้หรือ สัมผัสได้ และเป็นที่เข้าใจในผลงานร่วมกัน

ภาพปะติด

ภาพปะติดหรือคอลลาจ คือ การสร้างสรรค์งานศิลปะที่ต้องอาศัยพื้นฐานของการวาดภาพเขียนภาพนั่นเอง แทนที่จะวาดภาพแล้วระบายสี กลับใช้วัสดุที่มีรูปร่าง รูปทรง ซึ่งมีสีสันต่าง ๆ ปะติดลงไปจะได้ภาพตามต้องการ

ภาพปะติด เป็นงานสื่อประสมแบบ 2 มิติ เริ่มแรกเป็นการนำเอาวัสดุที่มีลักษณะ 2 มิติ เช่น ภาพถ่าย ภาพพิมพ์ กระดาษ ภาพเขียนและวัสดุอื่น ๆ มาปะติดลงบนแผ่นรองรับให้เกิดเป็นภาพต่าง ๆ ขึ้น โดยอาจจะแต่งเติมด้วยการระบายสีหรือใช้สีของวัสดุทั้งหมด ภาพปะติดในระยะหลังเริ่มใช้วัสดุที่มีความหนามากขึ้นและหลากหลายชนิดมากขึ้นแต่ยังคงปะติดอยู่บนแผ่นพื้นระนาบเช่นเดิม

คอลลาจ ถูกบันทึกไว้ว่ามีการใช้ครั้งแรกในศตวรรษที่ 20 แต่ความจริงแล้วมีมาตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 18 นักบวชได้ใช้งานปะติดตกแต่งในหนังสือสวดมนต์ การ์ดอวยพรวันวาเลนไทน์ จนถึงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดความนิยมและแพร่ขยายตัวออกไป เครื่องมือ เครื่องจักร มีวิวัฒนาการทันสมัยขึ้น ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์สินค้ารูปแบบต่าง ๆ มากมาย กระดาษ และหนังสือพิมพ์ ฟ้า ลูกปัด เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้มีวิวัฒนาการของคอลลาจเกิดขึ้นอีกมากมาย

อาจารย์อารี สุทธิพันธ์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับภาพปะติดว่า การสร้างสรรค์ภาพปะติดเป็นการนำเอาวัสดุแผ่นบาง ๆ เช่น กระดาษสี กระดาษหนังสือพิมพ์ ผ้า พลาสติก ไม้ ทั้งวัสดุที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นหรือวัสดุจากธรรมชาตินำมาปะติดบนพื้นระนาบ เช่น กระดาษ กระดาษแข็ง แผ่นไม้อัด การปะติดใช้วัสดุที่มีความหนามากขึ้น การปะติดมีแนวโน้มที่จะเป็น 3 มิติ แบบประติมากรรมก็เรียกกันว่า "รูปต่อประกอบ" หรือ "assemblage"

วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวถึง การปะติดด้วยวัสดุสำเร็จรูป ไว้ดังนี้ สำหรับ “วัสดุสำเร็จรูป” เช่น กรงนก โถปัสสาวะ ล้อรถจักรยาน เครื่องวัดจังหวะ วัสดุเหล่านี้เป็นวัสดุ ที่ทั้งผู้สร้างสรรค์และผู้ชื่นชมศิลปะคุ้นเคยและใช้สอยอยู่ในชีวิตประจำวัน การที่ผู้สร้างสรรค์เลือกสรรขึ้นมา เป็นงานศิลปะเท่ากับเป็นการใช้วัสดุสำเร็จรูปนั้นกำหนดให้มีสภาพเป็นสัญลักษณ์ ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและสัญลักษณ์ในเชิงความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง โดยที่สัญลักษณ์หรือการอุปมาอุปไมยนั้นย่อมแสดงนัยไปตามพื้นฐาน ประสบการณ์ของแต่ละคนเป็นประการสำคัญ แต่ถึงอย่างไรประสบการณ์ของแต่ละคนก็โยงใยอยู่ภายใต้กระแสความรู้สึกร่วมกันคิดรวมภายในสังคมด้วยเช่นกัน (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2536 : 116)

รالف เมเยอร์ กล่าวถึงวิวัฒนาการของภาพปะติด ความว่า ภาพปะติด มีต้นเค้ามาจากการสร้างสรรค์งานออกแบบตกแต่ง (decorative design) ด้วยการใช้กระดาษสีปะติดสร้างเป็นภาพ และวิวัฒนาการมาสู่การสร้างสรรค์ในเชิงวิจิตรศิลป์ ช่วงปี ค.ศ. 1912 – 1913 เมื่อปาโบล ปิกัสโซ และจอร์จ บราก เริ่มนำเอาวัสดุต่างๆ มาปะติดบนงานจิตรกรรมอันเป็นการเริ่มต้นนำเสนอสื่ออย่างใหม่ มาใช้สร้างระนาบและพื้นผิวในผลงานศิลปกรรม (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2536 : 113)

จากภาพปะติดหรือคอลลาจในวงการศิลปะ เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้เดินทางไกลมาถึงก่อนศตวรรษ วิวัฒนาการของภาพปะติดได้ก่อให้เกิดกระบวนแบบอันหลากหลายในการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อให้งานดูมีเอกลักษณ์ทั้งนี้ศิลปิน ได้สร้างสรรค์และผลักดันให้เกิดกระบวนแบบต่าง ๆ ซึ่งพอจะนำเสนอได้ ดังนี้

ภาพปะติด (collage) คือ งานศิลปะที่ใช้วัสดุ 2 มิติ หรือวัสดุแบน ๆ ที่มีความหนาไม่มากนัก ปะติดบนพื้นระนาบ สร้างเป็นภาพงานศิลปะขึ้นมา ตัวอย่างเช่น ภาพหุ่นนิ่งและเก้าอี้หวายของปิกัสโซ ภาพจิตรกรรมและดวงดาวของชวิตเทอร์ส ภาพถ่ายปะติด (photomontage) คือ งานศิลปะที่ใช้ภาพถ่าย ภาพจากหนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ นำมาติดรวมกันบนพื้นภาพจัดองค์ประกอบและสาระให้น่าสนใจ เช่น ภาพความทรงจำของลุงออกัสท์ นักประดิษฐ์ไม่มีความสุข (1919) ของจอร์จ โกรซ

การต่อประกอบ (assemblage) คือ งานศิลปะที่นิยมนำวัสดุ 3 มิติ มาต่อประกอบจัดรวมกันขึ้นในลักษณะของงานประติมากรรมนูน หรือประติมากรรมลอยตัว เช่น รูปหัวใจกลไก (1918) ของราอูล ฮัสมันน์ รูปรอยัลไทด์(1960) ของหลุยส์ เนเวลสัน

ภาพพิมพ์แม่พิมพ์ปะติด (collagraph or collograph) ในกระบวนการพิมพ์ได้ประยุกต์ภาพปะติดไปใช้ในการพิมพ์โดยใช้วัสดุต่าง ๆ ปะติดบนแม่พิมพ์ รวมทั้งการถ่ายภาพต่าง ๆ ลงบนแม่พิมพ์ และนำแม่พิมพ์ปะติดนั้นไปผ่านกระบวนการพิมพ์และสร้างเป็นภาพขึ้นมาตัวอย่างเช่น ภาพแมรี่ช (1923) ของเคิร์ท ชวิตเทอร์ส ภาพภายในห้อง (1964) ของริชาร์ด แฮมิลตัน

ภาพเขียนแบบปะติด (collage painting) คือ ภาพที่ได้รับอิทธิพลหรือเลียนแบบภาพปะติด แสดงให้เห็นแนวระนาบอย่างภาพปะติด เช่น ภาพแวร์นิกา (1937) ของปาโบล ปิกัสโซ

ศิลปะวัสดุ สำเร็จรูป (Ready Made Art) คือ งานศิลปะที่เลือกนำวัสดุสำเร็จรูปต่างๆ ที่พบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น แก้ว อี ติ๊กตา โถส้วม ที่วางขวด ฯลฯ นำมาต่อประกอบ ตกแต่ง หรือจัดวางเป็นผลงานศิลปะ เช่น รูปล้อจักรยาน (1951) ของมาแชล ดูซอมป์

ศิลปะอนาถาและศิลปะขยะ (Povera arts and Junk arts) คือ ศิลปะที่เลือกเศษขยะ หรือวัสดุที่แสดงความเก่า ฉีกขาด นำมาปะติด หรือผสมผสานกันเข้าเป็นงานศิลปะ เช่น ภาพกระสอบหมายเลข 5 ของอัลเพอร์โต เพอร์รี รูปนิรนาม (1961) ของริชาร์ด สแตงกีวิคซ์ (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2536 : 116 - 118)

Larbalestier ได้กล่าวถึงงานปะติดในหนังสือ The Art and Craft of Collage ไว้ดังนี้ วัสดุปะติด (collage) ภาพพิมพ์ซ้อน (montage) และการรวมวัสดุต่อประกอบ (assemblage) ทั้งสามคำนี้ อธิบายถึงรูปภาพที่สร้างสรรค์มาจากที่มาหลายแห่งประกอบกัน ซึ่งค้นพบในภาพสิ่งพิมพ์ที่ไม่คงทน (printed ephemera) วัตถุสามมิติ หรือสื่อภาพ ผลที่ออกมาจะดูแตกต่าง มากดบ้าง บิดเบือนต้นฉบับและปรากฏออกมาด้านเดียวในขณะที่คนอื่น ๆ วาดภาพโดยตั้งใจในการเลือกใช้วัตถุที่เลือกสรรคุณลักษณะก่อนการทดลองนี้ ส่วนประกอบหลายส่วนที่สร้างขึ้นเป็นภาพที่ดูมีคุณค่าตามแบบฝรั่งเศสดั้งเดิม วัสดุปะติด ภาพพิมพ์ซ้อน และการผสมผสาน คำว่า วัสดุปะติด มาจากคำว่า coller (โคล้เล่) แปลว่าติด ภาพพิมพ์ซ้อน มาจากคำว่า assembler แปลว่า นำมาประกอบกัน จึงง่ายที่จะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างคำเหล่านี้เลื่อนลงไปเมื่อภาพมีกฎเกณฑ์เป็นรูปเป็นร่างขึ้น

(Labalestie (1995 :7) Pearce ได้กล่าวในหนังสือ คอลลาจ (Collage) ถึงเทคนิควิธีการปะติดไว้ดังนี้ คือ การปะติดด้วยกระดาษ การเลือกกระดาษเป็นสิ่งสำคัญ ชนิด น้ำหนัก ขนาดรูปร่างของกระดาษมีผลต่อชิ้นงาน เมื่อจะเลือกกระดาษต้องพิจารณาถึงความหนา ความโปร่งแสง พื้นผิวกระดาษและความทนทาน โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว กระดาษที่เนื้อหนาจะทำให้ชิ้นงานหนัก ในขณะที่กระดาษโปร่งแสงจะทำให้ชิ้นงานเบาและดูนุ่มนวล กระดาษที่แตกต่างกันจะส่งผลให้ต่างกัน เมื่อนำมาทำงานศิลปะ ทั้งการตัด ฉีก จะทำให้ความรู้สึกต่องานแตกต่างกันออกไป ทั้งการใช้รูปแบบแบน ลอน หยัก การพับเป็นจีบ และการพับกระดาษ โดยเลือกเนื้อกระดาษจะช่วยให้งานดูสวยงามขึ้น กระดาษเรียบๆ ที่ใช้ hand painted และ stenciled จะช่วยให้งานดูมีเอกลักษณ์

Amanda Pearce (1997 : 19) การปะติดด้วยผ้า ในการปะติดจะใช้เนื้อผ้าชนิดใดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นของใหม่ รูปแบบใช้ตามจินตนาการโดยใช้รูปแบบของผ้าที่เลือกใช้มีการปัก เย็บ ลูกปัด หรือใช้ผ้าตัดปะตกแต่งภายในภาพ เลือกใช้ผ้าให้เหมาะสำหรับรูปแบบนามธรรมที่เรียบง่าย หรือจะใช้ร่วมกับวัสดุอื่นๆ เช่น กระดาษ ซึ่งจะใช้สีเรียบ ๆ สีส้ม เนื้อผ้าที่แตกต่างกัน เทคนิคการปะติดในอดีต ในศตวรรษที่ 17 และ 18 กระดาษปะติดรูปนักบุญเป็นที่นิยมและมักใช้เป็น page maker สำหรับหนังสือสวดมนต์ แบบลูกไม้กระดาษที่ประณีต ใช้ประดับส่วนบน ซึ่งทำเพื่อจำหน่ายที่โบสถ์และศาลเจ้า การผลิตส่วนใหญ่และความนิยมในสิ่งของทางศาสนาพวกนี้กระตุ้นให้เกิดการลอกเลียน การตกแต่งบัตรอวยพร ตัวอย่างจะเห็นได้จากการ์ดวันวาเลนไทน์ ซึ่งแสดงเรื่องราวทางศาสนา การ์ดชนิดนี้ได้รับความนิยมมากในอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 18 และต่อมาแพร่ขยายไปยังอเมริกาประมาณศตวรรษที่ 19 การ์ดวันวาเลนไทน์ในช่วงแรก ๆ ได้รับ

รูปแบบด้วยการประดับลูกไม้ กระดาษ เป็นขอบริมและคัตเอาท์เป็นรูปหัวใจ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 เป็นช่วงเบ่งบานที่วัสดุปะติดได้รับความนิยมและขยายตัว ยุคเครื่องจักรทำให้เกิดเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทางโครงสร้างสังคม ลงเอยด้วยการที่ประชากรพากันอพยพจากชนบทเข้ามาในเมือง ผลิตภัณฑ์สินค้าเริ่มเปลี่ยนไป และเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น กระดาษและหนังสือพิมพ์ ผ้า ลูกปัด แก้ว และสินค้าอย่างเดียวกันนี้เกิดแนวคิดใหม่ในการสร้างรูปแบบความคิดทางศิลปะ ในการตกแต่งผลิตภัณฑ์ที่ทำการผลิตกันทั้งวันทั้งคืนในโรงงาน การแพร่กระจายของผลิตภัณฑ์ใหม่เข้ามาในตลาดระหว่างศตวรรษที่ 19 เป็นผลจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเท่า ๆ กับการนำเสนอเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการของวัสดุปะติด และภาพพิมพ์ซ้อนเหมือนเป็นรูปแบบศิลปะ การคิดค้น การถ่ายรูป negative รวมทั้งเครื่องถ่ายภาพเอกสาร ความสำคัญและการได้เห็นภาพเริ่มเชื่อมสัมพันธ์กับการพิมพ์ที่พัฒนาอย่างรวดเร็วและเทคโนโลยีการถ่ายภาพจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมาประสานกับการขนส่งที่พัฒนาอย่างกว้างขวาง และระบบคมนาคม ซึ่งทำให้ส่งเสริมตลาด ผู้บริโภคทางหนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ หนังสือภาพประกอบ หีบห่อ และสิ่งโฆษณา วัตถุที่พิมพ์ ก็หลากหลายและหาง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกรูปถ่ายและรูปกราฟฟิค เปิดโอกาสให้มีวัสดุปะติดและภาพพิมพ์ซ้อนมีมากมายหลากหลายแหล่ง ซึ่งเอามาใช้ประโยชน์โดยมาก พวกศิลปะ เกิดการเคลื่อนไหว ซึ่งรู้จักกันว่างาน Ready made พวกศิลปะเคลื่อนไหว Futurism จากที่กล่าวมา

พอสรุปได้ว่า การปะติด มีต้นเค้ามากจากการสร้างสรรค์งานออกแบบตกแต่งด้วยการใช้กระดาษสีตกแต่งจนมีวิวัฒนาการมาถึงงานจิตรกรรม จนในปี ค.ศ. 1912 - 1913 ปิกัสโซและบราค เริ่มเอาวิธีการปะติดมาใช้ในงานศิลปะสมัยใหม่ งานปะติดมีวิวัฒนาการมายาวนานตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 และ 18 นักบวชได้ใช้งานปะติดตกแต่งในหนังสือสวดมนต์ การ์ดอวยพร วันวาเลนไทน์ จนถึงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดความนิยมและแพร่ขยายตัวออกไป เครื่องมือ เครื่องจักร มีวิวัฒนาการทันสมัยขึ้นทำให้เกิดผลิตภัณฑ์สินค้ารูปแบบต่างๆ มากมาย กระดาษและหนังสือพิมพ์ ผ้า ลูกปัด เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้มีวิวัฒนาการของการปะติด (collage) เกิดขึ้นอีกมากมาย การใช้หนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ หีบห่อ และสิ่งโฆษณา วัตถุ สิ่งพิมพ์ รวมทั้งวัสดุสำเร็จรูป (ready made) ซึ่งศิลปินในลัทธิต่าง ๆ ได้ใช้วิธีการปะติดสร้างสรรค์ผลงาน เช่น ลัทธิคิวบิสม์ (Cubism) เอ็กเพรสชันนิสม์ (Expressionism) ลัทธิฟิวเจอริสม์ (Futurism) ลัทธิเซอร์เรียลลิสม์ (Surrealism) ลัทธิแอบสแตรกซ์ เอ็กเพรสชันนิสม์ (Abstract Expressionism) รวมทั้งลัทธิป๊อปอาร์ต (Pop Art) ซึ่งศิลปินเหล่านี้ได้ใช้กลวิธีสร้างสรรค์ผลงานโดยวิธีการปะติดในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การปะติดด้วยภาพถ่าย กระดาษ ผ้า เศษวัสดุ การต่อ ประกอบ วัสดุสำเร็จรูป รวมทั้งงานศิลปะจากขยะ เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาและการวิจัยทางการพัฒนาศิลปหัตถกรรมนั้น ได้มีผู้ศึกษาไว้หลากหลายแนวทาง โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

ชูศักดิ์ เพรศคอก และคนอื่น ๆ (2533 : 3) ได้ทำการศึกษาการพัฒนางานหัตถกรรมเพื่อการสร้างงานและรายได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งศึกษาประเภทของงานหัตถกรรมที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยึดเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้และการจ้างงาน ศึกษาถึงภาวะการผลิต แรงงาน เงินทุน และภาวะการตลาดสินค้าหัตถกรรม เพื่อกำหนดแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสมจากการศึกษาพบว่างานหัตถกรรมที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นอาชีพหลักต่อไปได้ โดยถือเกณฑ์ทางการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ความสามารถของประชาชนเงินทุน การสร้างรายได้ และตลาดสินค้าหัตถกรรมมี 3 ประเภทได้แก่ งานทอผ้า ทอเสื่อและจักสาน การดำเนินการผลิตสินค้าหัตถกรรมส่วนใหญ่จะทำภายในตัวบ้าน ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ง่าย ๆ วัตถุดิบก็หาซื้อหรือผลิตได้ในหมู่บ้าน เงินทุนที่ใช้หมุนเวียนในการผลิตประมาณครอบครัวละ 200 - 500 บาท และใช้แรงงานประมาณครัวเรือนละ 2-3 คน ทำการผลิตในช่วงหลังฤดูการเกษตรประมาณ 4 - 6 เดือนต่อปี มูลค่าการผลิตสำหรับงานจักสาน ครัวเรือนละ 3,000 - 15,000 บาท ต่อปี งานทอเสื่อ ครัวเรือนละ 4,000 - 10,000 บาทต่อปี และงานทอผ้า ครัวเรือนละ 1,500 - 36,000 บาท ต่อปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนแรงงานเวลาที่ทำงานและชนิดของสินค้าที่ผลิต การผลิตสินค้าหัตถกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังประสบปัญหาหลายประการ การขาดแคลนวัตถุดิบ วัตถุดิบยังมีราคาสูง แรงงานมีความรู้ความสามารถในการผลิตต่ำ ขาดแคลนเงินทุน ที่จะนำมาใช้จ่ายทางการผลิต ตลาดสินค้าหัตถกรรมแคบ ทำให้ผู้ผลิตต้องเป็นผู้รับราคาทั้งทางด้านราคาวัตถุดิบและราคาผลิตภัณฑ์ ขาดศูนย์พาณิชย์ เพื่อจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม โดยเฉพาะในแต่ละจังหวัด แนวทางและมาตรการในการพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อการสร้างงานและรายได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องดำเนินการให้ครบวงจร และร่วมกันระหว่างภาครัฐบาลและเอกชน กล่าวคือควรส่งเสริมการปลูกไม้ไผ่ พัฒนาหนองน้ำเพื่อปลูกกก ส่งเสริมการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมจะได้มีวัตถุดิบใช้ตลอดปี ส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงาน การนำเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ทันสมัยเข้ามาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และการจัดตั้งศูนย์พาณิชย์ประจำจังหวัดเพื่อขยายตลาดสินค้าหัตถกรรมให้กว้างขวางขึ้น ตลอดจนการส่งเสริม การวิจัยด้านการผลิตและการตลาดเพื่อผลิตสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด

ภรดี พันธุภากร (2535) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกเซรามิกส์ ในจังหวัดชลบุรี โดยจากการศึกษาพบว่า จากการศึกษาที่ชลบุรีเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนชายทะเล ทำให้มีการทำผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกเพื่อเป็นของขวัญของฝากสำหรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ ผลิตภัณฑ์อาหาร คาว - หวาน อาหารจากทะเล สิ่งประดิษฐ์จากวัสดุทางทะเล เครื่องจักสาน ผ้าทอ และหินแกะสลัก นอกจากนี้ ชลบุรียังเป็นแหล่งที่มีการทำผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กในครัวเรือน จนถึงอุตสาหกรรมขนาดย่อม มีการใช้ดินในแหล่งพื้นที่ชลบุรีและแหล่งใกล้เคียงสามารถเสนอแนะแนวทางเพื่อให้มีการสร้างงานและพัฒนาในลักษณะของอุตสาหกรรมในครัวเรือน อุตสาหกรรม ขนาดเล็ก หรือเป็นการรวมกลุ่มการผลิตในชุมชนในหมู่บ้าน 3 แนวทางคือ แนวทางที่หนึ่ง ให้การเสนอแนะกับโรงงานเซรามิกส์ที่ทำการผลิตวัสดุก่อสร้างที่มีมาแต่เดิมในจังหวัดชลบุรี

ให้มีการเพิ่มส่วนการทำผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก แนวทางที่สอง ให้ความรู้ฝึกอบรมแก่ชาวบ้านผู้สนใจ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการสร้างงานผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ในครัวเรือน หรือเป็นการรวมกลุ่มการผลิต ในหมู่บ้านในชุมชน แนวทางที่สาม เป็นการทดลองจัดการผลิตในหน่วยงานของรัฐ เพื่อเป็นการนำเสนอผลิตภัณฑ์รูปแบบ ขั้นตอน เทคนิควิธีการ และการจัดจำหน่าย เพื่อเป็นแนวทางแก่ ชาวบ้านผู้สนใจโดยทั่วไป นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกเซรามิกส์ ควรเป็นผลิตภัณฑ์ ของที่ระลึก ที่สามารถสนองประโยชน์ใช้สอย มีความสวยงาม และมีคุณค่า เหมาะสม กับ การเป็นของที่ระลึก การนำไปเป็นของขวัญของฝาก หรือการเก็บสะสม ที่สำคัญคือ จะต้อง มีความเป็นเอกลักษณ์ของเซรามิกส์ชลบุรี เช่น รูปแบบของผลิตภัณฑ์ เนื้อดิน น้ำเคลือบ เทคนิค การตกแต่ง และการนำวัตถุดิบจากแหล่งพื้นที่ชลบุรีหรือแหล่งใกล้เคียงมาใช้ในการผลิต อย่างเหมาะสม

นรินทร์ ทวยเจริญ (2538 :) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการประกอบธุรกิจจำหน่ายอาหาร และของที่ระลึกอีสานในแหล่งท่องเที่ยว อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยจากการศึกษา พบว่า ธุรกิจจำหน่ายอาหารและของที่ระลึกอีสาน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงอยู่ในวัยกลางคน มี ประสบการณ์ในการประกอบธุรกิจประเภทนี้หรือธุรกิจประเภทอื่นมาก่อนทั้งในภาคอีสานและ ภาคอื่นๆ เมื่อสะสมทุนได้เพียงพอหรือได้รับการชักชวนจากผู้ประกอบธุรกิจอยู่ก่อนแล้ว ประกอบกับ มีความรู้ด้านอาหารและของที่ระลึกอีสาน จึงตัดสินใจดำเนินธุรกิจเพื่อสร้างฐานะของครอบครัว ให้ดีขึ้น สำหรับผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ในการประกอบธุรกิจมาก่อนจะเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ทำการประกอบธุรกิจเป็นอาชีพหลักและนำครอบครัว มาอยู่อาศัยด้วยเพื่อเป็นแรงงาน นอกจากนี้ความคิดเห็นของผู้ซื้ออาหารและของที่ระลึกอีสาน ส่วนธุรกิจขายของที่ระลึกอีสาน พบว่าของที่ระลึกมีป้ายบอกราคาชัดเจน มีความปราณีตสวยงาม มีให้เลือกหลายชนิด มีราคาเหมาะสม มีการบรรจุหีบห่อที่ดี ผู้ขายแต่งกายเรียบร้อยสวยงาม มีกริยามารยาทดี การตกแต่งสถานที่ดึงดูดใจลูกค้า มีการประชาสัมพันธ์ที่ดีและมีที่จอดรถที่สะดวก และปลอดภัย ผู้วิจัยได้เสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุน และช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่นการให้ความรู้ในด้านการดำเนินธุรกิจ การใช้ภาษา และการสนับสนุน ด้านเงินทุน เพื่อให้ผู้ประกอบธุรกิจสนใจ ตั้งใจ และมั่นใจในการประกอบธุรกิจมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการสร้างชื่อเสียงให้กับท้องถิ่นและประเทศชาติ

ศิวะ ศุภวิบูลย์ (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประกอบอาชีพหัตถกรรมทำของที่ระลึก ของชาวบ้านในเขตอำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า วิวัฒนาการการประกอบอาชีพหัตถกรรม ทำของที่ระลึกได้แก่ ครุฑน้อย ซึ่งเดิมชาวบ้านทำครุฑใหญ่ไว้ใช้ในครัวเรือน เมื่อปี พ.ศ. 2511 จึงได้เปลี่ยนมาทำครุฑน้อยซึ่งมี 5 ขนาด ในปี พ.ศ. 2527 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอชุมพวงและ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ได้เข้ามาแนะนำชาวบ้านให้นำครุฑน้อยมาทำผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทำเป็นพวงองุ่นแล้วบรรจุในกรอบรูป ตุ่มหู เข็มกลัดติดเสื้อ ที่ติดผมช่อดอกไม้ เป็นต้น โดยเกวียนน้อย เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2505 ว่าชาวบ้านทำตามได้ประณีตงดงาม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2523 มี ฝึกอบรมชาวบ้าน จนสามารถประดิษฐ์เกวียนน้อยเพื่อจำหน่ายได้ผลิตภัณฑ์จากใบตาล ใน พ.ศ. 2520 มีการส่งเสริมอาชีพโดยพัฒนารูปแบบการสาน จากเขียนหมากรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นกล่องใส่ของกระจุกกระจิกมอบใบตาล และกระเป่าแบบหูกหัว นอกจากนี้กระบวนการประกอบ

อาชีพ ชาวบ้านยึดการประกอบอาชีพตามอย่างพ่อแม่และพวกผู้ใหญ่ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการทำงาน ด้านนี้ ได้แก่ รายได้ดี เวลาว่าง และต้องการสืบต่อวัฒนธรรมการทำของที่ระลึก มีการรวมกลุ่ม ในการประกอบอาชีพโดยกลุ่มได้ช่วยเหลือด้านการเงิน การตลาด ให้ความรู้ และเป็นศูนย์รวม ทำกิจกรรมช่วยเหลือสังคม แหล่งความรู้ได้จากวิทยากร เรียนรู้ด้วยตนเอง จากพ่อแม่และ จากหน่วยราชการ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ผลิตซื้อจากท้องตลาดและปลูกเอง มีการใช้เทคโนโลยีเฉพาะ กับผลิตภัณฑ์จากใบตาล คือ มีการใช้สีเคมี การกำหนดราคากระทำโดยกลุ่มผู้ผลิต และผู้ซื้อด้วยกัน ชาวบ้านมีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ภาวะหนี้สินลดลง แต่ยังมีการเก็บออมน้อย ทางด้านสังคม ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าการประกอบอาชีพ หัตถกรรมทำของที่ระลึก ทำให้ครอบครัวและชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น

เพ็ญศรี เจริญวานิช และคนอื่น ๆ (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาตลาดสินค้า ของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยศึกษาวิจัยพฤติกรรม การซื้อสินค้าของที่ระลึก ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าของที่ระลึก ชนิดและรูปแบบ ของสินค้าของที่ระลึกที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ปัญหาและอุปสรรคในการซื้อ สินค้าของที่ระลึก และแนวทางการพัฒนาตลาดสินค้าของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจภาคสนามโดยใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ผลการศึกษา พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ซื้อสินค้าของที่ระลึก ประเภทเพื่อการบริโภค แหล่งจำหน่ายที่ซื้อคือร้านค้าในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ การตัดสินใจซื้อสินค้าของที่ระลึกให้ความสำคัญตามลำดับค่าเฉลี่ย คือ ด้านตัวผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านตัวผลิตภัณฑ์ให้ความสำคัญมาก กับความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รูปแบบของสินค้าของที่ระลึกที่สอดคล้องกับความต้องการ คือ มีคุณภาพ และสะท้อนภูมิปัญญาชาวบ้าน ประเภทของที่ระลึกที่สอดคล้องกับความต้องการ คือ ประเภทเพื่อการใช้สอย โดยมีชนิดของสินค้า คือ ของใช้ส่วนตัว ของใช้เบ็ดเตล็ดทั่วไป และเสื้อผ้า ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบของสินค้าที่ระลึก พบว่า นักท่องเที่ยวในจังหวัดที่ต่างต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบของสินค้าของที่ระลึกทุกประเด็น แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนใหญ่เห็นว่า ปัญหาและอุปสรรคในการซื้อ สินค้าของที่ระลึกอยู่ในระดับปานกลาง ประเด็นที่เป็นปัญหามากได้แก่ สินค้าซ้ำแบบกันทุกร้าน ขาดการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาล และการจัดจำหน่าย ที่ไม่กระจายครอบคลุม แนวทางการพัฒนาตลาดสินค้าของที่ระลึกที่สำคัญที่สุด คือ การพัฒนา ปรับปรุงรูปแบบและคุณภาพสินค้า เพิ่มความหลากหลายของชนิดสินค้า และการควบคุมราคา

แสนศักดิ์ ศิริพานิช และคณะ (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง โครงการการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ของที่ระลึกพื้นเมืองเพื่อการท่องเที่ยวยั่งยืนในพื้นที่ ภูเก็ต พังงา และกระบี่ โดยศึกษาวิจัย มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาถึงประเภทและรูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองที่เหมาะสม ในจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ รวมทั้งศึกษาถึงความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว ที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองในจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ เพื่อกำหนดแนวทาง ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองที่เหมาะสมและสอดคล้องกับทรัพยากรท้องถิ่น

และความต้องการของนักท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่าผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองในจังหวัดภูเก็ต ที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นของที่ระลึกพื้นเมืองเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวได้แก่ ผ้าทอพื้นเมือง ผลิตภัณฑ์เปลือกหอย และเครื่องประดับไข่มุก ด้วยการพัฒนาสินค้าโดยเน้นที่ ราคาเหมาะสม คุณภาพของสินค้า และการออกแบบ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวทั้งนี้นักท่องเที่ยวมีความสนใจและความต้องการที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองในระดับปานกลาง ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองจังหวัดพังงา ที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นของที่ระลึกพื้นเมืองเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวได้แก่ ผลิตภัณฑ์เปลือกหอย ผ้าทอพื้นเมือง และเครื่องประดับไข่มุก ด้วยการพัฒนาสินค้าโดยเน้นที่คุณภาพของสินค้า ความสวยงาม และการออกแบบ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวมีความสนใจและความต้องการที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองในระดับปานกลาง ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองจังหวัดกระบี่ ที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นของที่ระลึกพื้นเมืองเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวได้แก่ ผ้าทอพื้นเมือง สิ่งประดิษฐ์แกะสลัก และภาพเขียน - พิมพ์ ด้วยการพัฒนาสินค้าโดยเน้นที่ ความสวยงาม คุณภาพของสินค้า การออกแบบ และราคาเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวมีความสนใจและความต้องการที่มีต่อผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองในระดับปานกลาง แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองที่เหมาะสมและสอดคล้องกับทรัพยากรท้องถิ่นและความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยอาศัยข้อมูลทางพฤติกรรมการซื้อสินค้าที่ผู้ผลิตจำเป็นต้องพิจารณาถึงความแตกต่างของนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ตลอดจนควรให้การศึกษาดูงานและฝึกอบรมเพิ่มเติมและการฝึกทักษะด้านอาชีพที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกพื้นเมืองในจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่

เพ็ญศรี เจริญวานิช และคนอื่นๆ (2547 :) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาตลาดสินค้าของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โดยมี วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาพฤติกรรมการซื้อสินค้าของที่ระลึก ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าของที่ระลึก ประเภทและรูปแบบของสินค้าของที่ระลึกที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ปัญหาและอุปสรรคในการซื้อสินค้าของที่ระลึก และแนวทางพัฒนาตลาดสินค้าของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง วิธีการวิจัยโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Survey Research) เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่สร้างขึ้นจากข้อมูลทุติยภูมิ และสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth Interview) จากผู้ที่เกี่ยวข้อง ประชากรในการวิจัยคือนักท่องเที่ยวชาวไทยตามสถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการกำหนดสัดส่วน (Quota Sampling) และตามความมุ่งหมาย (Purposive Sampling) ผลการวิจัย พบว่า นักท่องเที่ยวซื้อสินค้าของที่ระลึกระหว่างการท่องเที่ยว ซื้อประเภทเพื่อการใช้สอยจากร้านค้าภายนอกแหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำไปฝากญาติ เพื่อน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าของที่ระลึก นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญมากกับปัจจัยต่าง ๆ เรียงตามลำดับ คือ ปัจจัยด้านตัวผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านราคากับปัจจัยด้านช่องทางการจำหน่าย และปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาดสำหรับด้านตัวผลิตภัณฑ์ ให้ความสำคัญกับประโยชน์หลักของตัวผลิตภัณฑ์มากกว่ารูปลักษณ์และชื่อเสียง ได้แก่ความปลอดภัยจากสารปนเปื้อน ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และความทนทานเก็บรักษาได้นาน

รูปแบบสินค้าของที่ระลึกที่นักท่องเที่ยวต้องการ ควรสื่อวัฒนธรรมภูมิปัญญาและชุมชน มากกว่ารูปลักษณ์ภายนอก โดยเน้นคุณภาพและความสอดคล้องกับศิลปวัฒนธรรมประเพณี ประเภทสินค้าของที่ระลึกที่สอดคล้องกับความต้องการ คือ ประเภทวัตถุทางศิลปะโดยเป็นชนิดภาพวาดภาพถ่าย และประเภทเพื่อการใช้สอยโดยชนิดของใช้ส่วนตัว ปัญหาและอุปสรรคในการซื้อสินค้าของที่ระลึก เป็นปัญหาและอุปสรรคในระดับมาก ปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ การจัดจำหน่ายไม่กระจายครอบคลุม การส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาล ขาดความมีเอกลักษณ์ รูปแบบไม่สวยงามดึงดูดใจ และขาดการโฆษณาประชาสัมพันธ์ แนวทางการพัฒนาตลาดสินค้าของที่ระลึก คือ พัฒนาปรับปรุงรูปแบบสินค้า การโฆษณาประชาสัมพันธ์ และเพิ่มชนิดสินค้าให้หลากหลาย ผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะ คือ ในการพัฒนาสินค้าใหม่ควรออกแบบสินค้าที่มีคุณค่าทางใจ มากกว่าเพื่อการบริโภค โดยมีความปลอดภัย ความหลากหลายของสินค้าให้เลือก ความแปลกใหม่ และความเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่น กำหนดราคาที่เหมาะสม มีคุณภาพ จัดจำหน่ายให้กระจายครอบคลุม พัฒนาบุคลากร และพนักงานที่เกี่ยวข้องกับการขาย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกควรร่วมมือกันในการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าของที่ระลึกให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี